

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ**

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

***ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В
ІНТЕГРОВАНІЙ ХУДОЖНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА***

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:
студентка 6 курсу, 631 групи
Герасим Надія Самуїлівна

Керівник:
кандидат педагогічних наук ***Шульга А.В.***

***До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №4/1 від 16 листопада 2021р.***

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ІНТЕГРОВАНІЙ ХУДОЖНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. <i>Дефінітивний аналіз проблеми формування творчої особистості молодшого школяра</i>	7
1.2. <i>Інтегрована художня діяльність як проблема сучасної початкової школи</i>	19
1.3. <i>Формування творчої особистості школяра в інтегрованій художній діяльності на уроках в початковій школі</i>	28
<i>Висновки до першого розділу</i>	35
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРОВАНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	36
2.1. <i>Дослідження особливостей формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності</i>	36
2.2. <i>Обґрунтування педагогічних умов творчої особистості молодшого школяра у процесі вивчення інтегрованих мистецьких курсів початкової школи</i>	51
2.3. <i>Методика формування творчої особистості школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності</i>	64
<i>Висновки до другого розділу</i>	75
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена динамічними та соціально-економічними змінами в житті суспільства, які зумовлюють вихід освіти на якісно новий рівень, що стверджено Конституцією держави, Законом України "Про освіту", "Національною доктриною розвитку освіти у XXI столітті", Національною програмою "Діти України". Мова йде про створення нової школи України, яка плекала б творчу особистість молодшого школяра, створила би умови для повноцінного розвитку фізичного, інтелектуального, духовного складу школяра з орієнтацією на всю різноманітність життєдіяльності в соціумі. Це допомагає у подоланні усталених стереотипів, віджитих цінностей та підходів, знаходженні нових ідей, створенні інтелектуальної основи освітнього закладу XXI століття – школи розвитку особистості, в якій здійснюється інтегрована особистісно зорієнтована педагогіка.

Мистецтво, в якому втілені віковичний життєвий досвід народу, його мудрість, краса, погляди на різноманітні явища природи, традиційно розглядається як засіб впливу на духовне становлення особистості, а у вітчизняній системі освіти як обов'язкова компонента навчання і виховання молоді. Видатні мислителі та просвітителі різних періодів розвитку українського суспільства Г.С. Сковорода, П.Д. Юркевич, Т.Г. Шевченко, М.В. Лисенко, І.Я. Франко, М.Д. Леонтович та інші висловлювалися щодо вагомості мистецтва як форми суспільної свідомості, стверджуючи що спілкування з мистецтвом є основним засобом передачі художніх, культурних, моральних, етичних й естетичних цінностей.

Розширенню художнього світогляду індивіда, і можливостей для реалізації творчого потенціалу школярів сприяють інтегративні зв'язки, які проявляються, зокрема, у розумінні, що будь-яке мистецтво, незалежно від характерних йому засобів і форм, передусім покликане втілювати і передавати думки і почуття людей. Перед сучасною системою освіти постає проблема формування основ розуміння динамічно змінюваного світу, в

якому особистість відчуває себе як його творцем, так і самої себе, запорукою чого є гармонія дитини із власним "Я", з оточуючим середовищем. Вирішення цього завдання вимагає розширення психолого-педагогічних досліджень, які б розкривали закономірності формування творчої особистості дитини як цілісної особистості, формування її креативності, особистісного ставлення до себе, її ціннісних орієнтацій тощо.

На важливості творчого розвитку молодших школярів у навчально-виховному процесі наголошували видатні вчені Григорій Сковорода, Костянтин Ушинський, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський. Так, у своїх доробках вони опиралися на конститутивні способи залучення дітей до різних видів творчості (наукової, технічної, художньої), а також досліджували можливості таких навчальних дисциплін, які сприятимуть організації творчої діяльності молодшого школяра.

Філософські підходи до творчого потенціалу дитини розкриті у дослідженнях В.Кірієнка, Г.Кудіної, І.Кучерявого, Б.Новікова, В.Ніколко, І.Пригожина, О.Чаплигіна. Вагомий внесок у проблему художньо-творчої діяльності молодших школярів зробили вчені В.Барко, Ю.Борисова, І.Волков, В.Вільчинський, І.Гадалова, С.Левін, О.Савченко, Г.Тарасенко, В.Тименко, А.Щербо та ін. Психологічним аспектам формування творчих здібностей дитини присвятили увагу такі психологи, як О.Запорожець, Л.Масол, Л.Виготський, О.Лук, В.Моляко, С.Сисоєва та інші. Питання формування творчої особистості школярів у процесі мовленнєвої, музичної, художньої, зображувальної, предметно-перетворювальної діяльності описуються у наукових працях О.Білої, О.Грушко, О.Максимчук, О.Опалюк, В.Рагозіної, О.Рассказової, В.Сироти, В.Тесленко, В.Томашевського та ін.

Сучасні дослідження в галузі мистецтва і художньо-педагогічної освіти підтверджують традиційну роль мистецтва як засобу виховання. Проте, у теорії педагогіки і практиці ще недостатньо вивчені та не в повній мірі використовуються механізми дієвості мистецтва, форми і методи спрямування молодшого школяра на сприйняття художньо-естетичних

цінностей, духовної, моральної і матеріальної краси світу. Досить часто надто прямолінійно трактуються складні проблеми спілкування з мистецтвом, осмислення і засвоєння складного характеру художньо-образної інформації. Отже, проблема подальшого вдосконалення системи художньо-виховання, а, разом з тим, й формування творчої особистості школярів в інтегрований художній діяльності залишається актуальною.

Таким чином недостатнє вивчення методики формування творчої особистості молодшого школяра, потреба у вивченні проблеми впровадження інтегративних художніх підходів у практику діяльності початкової школи обумовили вибір теми магістерського дослідження **«Формування творчої особистості в інтегрований художній діяльності молодшого школяра»**

Мета дослідження теоретично обґрунтувати особливості формування творчої особистості молодшого школяра в процесі інтегрованої художньої діяльності.

Для досягнення мети були виокремлені такі **задачі дослідження**:

- 1) Аналіз наукової, методичної та психолого-педагогічної літератури з метою визначення змісту понять «творча особистість», «формування творчої особистості молодшого школяра»;
- 2) розкрити значення інтегрованої художньої діяльності у формуванні творчої особистості молодшого школяра на уроках в початковій школі;
- 3) вивчити психолого-педагогічні особливості формування творчої особистості молодшого школяра в процесі інтегрованої художньої діяльності та з'ясувати стан проблеми у теорії й навчально-виховній практиці;
- 4) виокремити і науково обґрунтувати педагогічні умови та методику формування творчої особистості молодших школярів у процесі вивчення інтегрованих мистецьких курсів початкової школи.

Об'єкт дослідження – формування творчої особистості молодшого школяра.

Предмет дослідження – особливості формування творчої особистості молодшого школяра в процесі інтегрованої художньої діяльності.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення психолого-педагогічної, філософської, мистецтвознавчої та методичної літератури з питань дослідження, аналіз передового педагогічного досвіду вчителів початкових загальноосвітніх шкіл дали змогу сформуванню власний погляд на проблему дослідження, виявити наукові засади для виокремлення педагогічних умов та методики формування творчої особистості інтегрованої художньої діяльності молодшого школяра;

емпіричні: опитування, спостереження, педагогічний аналіз, анкетування, тестування, вивчення продуктів творчої діяльності учнів, педагогічний експеримент (констатувальний етап) сприяли вивченню стану проблеми у сучасній практиці роботи в початковій школі.

статистичні: методи математичної статистики з метою обробки результатів дослідної роботи.

Теоретичне значення дослідження полягає в розкритті теоретичних аспектів проблеми формування особистості молодшого школяра в інтегрованої художньої діяльності, з'ясуванні сутності основних понять «творчість», «креативність», «творча особистість», «творчий потенціал дитини», «формування творчої особистості», «інтегрована художня діяльність» та інші.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці, та можливості впровадженні у навчально-виховний процес початкової школи методики формування творчої особистості молодших школярів у процесі інтегрованої художньої діяльності. Теоретичні положення роботи та висновки можуть використовуватись учителями початкових класів у процесі викладання інтегрованих курсів «Мистецтво», трудового навчання та художньої праці.

Структура роботи. Магістерське дослідження складається з титульної сторінки, змісту, вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (84 найменування) та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ІНТЕГРОВАНІЙ ХУДОЖНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Дефінітивний аналіз проблеми формування творчої особистості молодшого школяра

Сьогодні освіта потребує, щоб особистості, які її здобувають були творчими, енергійними, активними, які вміють самостійно мислити, генерувати інноваційні оригінальні ідеї, активно приймають сміливі, нестандартні рішення. Саме тому питання творчої особистості дитини займає одне з провідних місць у системі освіти. В рамках нашого дослідження важливо з'ясувати те, як розкрити творчі потенційні сили школяра, як їх сформувати, створивши систему, методику формування творчої особистості молодших школярів у процесі інтегрованої художньої діяльності.

Проаналізувавши психолого-педагогічну, філософську та методичну літературу варто зауважити, що вагомими тут є категорії «творчість», «креативність», «творча особистість», «потенціал», «творчий потенціал дитини» та ціннісні аспекти творчості. Вони розкривають сутність творчості, її основи і форми прояву та представляють механізм активно-перетворювального ставлення дитини до самої себе і до оточуючого світу.

Перш ніж розглядати зміст цих понять, варто з'ясувати, який зміст вкладено у поняття творча особистість. Так, С.Гончаренко зазначає, що формування творчої особистості – це цілісний процес формування особистості школяра як соціальної якості індивіда в результаті його виховання та соціалізації [17, с.289]. У “Педагогічному словнику” за редакцією Г.Андрєєвої зазначено, що розвиток це процес якісних та кількісних змін у фізичній та психічній сфері дитини, які виникають під впливом зовнішніх та внутрішніх, керованих та некерованих факторів [36, с.113]. В “Большой энциклопедии Кирилла и Мефодия 2003” (електронна версія) поняття творча особистість трактується як направлені закономірні зміни, в результаті чого виникає новий якісний стан об'єкта [10]. У

“Психологічному словнику” Л.Карпенка формування творчої особистості розглядається як закономірні зміни психічних процесів у часі, що виражені в їх кількісних, якісних та структурних перетвореннях [37, с.294]. У “Філософському словнику” за редакцією І.Фролова поняття формування творчої особистості трактується як суттєвий, необхідний рух, зміни у часі [76, с.308]. При цьому важливими залишається аспект формування творчої особистості молодшого школяра.

На основі теоретичного аналізу у поняття «розвиток» ми вкладаємо кількість якісних змін, які відбулися у психічній та фізичній сфері дитини під впливом різних чинників. Ми поділяємо думку дослідників (О.Буров, Н.Гурець, І.Демченко, Є.Квятковський, Т.Матвєєва, А.Мелік-Пашаєв, І.Пастир, М.Ярошевський та ін.), що найважливішими показниками розвитку особистості є творча активність, здатність до творчості.

Дієвий спосіб існування особистості у світі неможливо зрозуміти без осмислення змісту однієї з найдавніших категорій – творчості. Зауважимо, що це поняття широкіше, його роз’яснення знаходимо ще у давньогрецького філософа Платона (V – VI ст. до н. е.). «Творче мистецтво, – зазначав він, – є такою здатністю, яка виступає причиною того, чого раніше не було. Усе, що викликає перехід з небуття в буття, є творчість. Отже, створення будь-яких творів мистецтва чи ремесла можна назвати творчістю, а всіх “створювачів” – їх творцями» [59, с.135].

Разом з тим понад два тисячоліття панувало аристотелівське розуміння творчості, засноване на принципах об’єктивного онтологізму, що відводив активному суб’єкту суто службову роль. Саму діяльність давньогрецький філософ Аристотель не сприймав як творчість, як активну і творчу силу, а отже і як продукт індивідуального натхнення та вільної самореалізації суб’єкта. Навпаки, людську діяльність він тлумачив як пасивне начало, порівнював з поняттям “мистецтво“, яке визначав як вміння, що ґрунтується на загальному знанні правил даного виду діяльності, як вправність, майстерність, що належить виявляти в будь-якій справі. Важливою

особливістю мистецтва є, на його думку, можливість опанувати справу. Наука, за Аристотелем, – це теоретичні знання щодо кожного з мистецтв, це сукупність правил і приписів, які має знати той, хто прагне оволодіти певним мистецтвом. І лише в епоху романтизму дослідники розглядали в діяльній людині суб'єкта-творця, вільну, самостійну силу, яка втілює в предметі власну суб'єктивність. Саме у такому предметі виявляється особистість, визначаються її психологічні характеристики, окреслюється весь духовний світ творця [3, с.16].

Протягом тривалого часу формувалося два різних підходи до розуміння творчості: раціоналізм та ірраціоналізм. Раціоналізм як напрямок філософії визнає розум як основу пізнання і поведінки людини, тому творчість є формалізованим та керованим процесом. Ірраціоналізм обмежує або заперечує можливість розумового пізнання, тим самим робить основою світорозуміння дещо ірраціональне, висуваючи на перший план волю, безпосереднє споглядання, почуття, інтуїцію, містичне “прозріння”, уяву, інстинкт, “неусвідомлене” [25]. Відповідно творчий процес не залежить від волі людини, він зумовлений натхненням, а тому є непередбачуваним та некерованим.

На початку двадцятого століття з'являються перші дослідження і узагальнення на їх основі фізіологічних особливостей творчості (П.Енгельмайер, Г.Кершенштейнер, Т.Рібо, К.Річчі та інші) та був виокремлений один із напрямів у цій сфері – психологія творчості людини. Згодом у психології з'явилися вагомі здобутки щодо перевірки і контролю творчих якостей людини (О.Бакушинський, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн) [43; 66]. Фундаментальні теоретичні дослідження М.Бахтіна та П.Блонського стали науковими засадами для подальшого вирішення проблеми формування творчої особистості та підсилили інтерес до зазначеної проблеми [5; 8].

Однак більшість досліджень носило емпіричний характер, основний акцент падав на педагогічні та психологічні аспекти вивчення творчості, що сприяло накопичуванню цікавих фактів, але гальмувало створення загальної

теорії творчості. Тому виникла потреба у вивченні філософсько-соціологічних аспектів творчості. Праці російських та українських філософів В.Іванова, О.Клепікова, Д.Кучерюка, І.Кучерявого, В.Ніколка, Б.Новікова, В.Овчіннікова, Л.Сохань, А.Шуміліна та інших мали вагомий вплив на подальший розвиток теорії творчості.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити низку важливих положень для розкриття змісту, сутності, природи творчості. У “Енциклопедичному словнику” Брокгауза-Єфрона зазначалось, що творчість це створення нового. Тому, опираючись на дане визначення, це поняття може бути використано до всіх процесів життя (органічного і неорганічного), адже життя – це ряд безперервних змін, і все, що оновлюється і знов народжується у природі, є продуктом творчих сил [11, с.729]. До такої ж думки схилявся Я.Пономарьов, він вважав, що творчість властива не тільки людській діяльності, а й природі, бо творчість складає основу усякого розвитку, руху, змін [60, с.7]. Але переважно це поняття використовується стосовно людської діяльності, адже творчість передбачає наявність творця [60, с.48-49].

Поняття творчості характеризується надзвичайно широким діапазоном точок зору. В.Бехтерев визначає творчість з рефлексологічної точки зору як “створення будь-чого нового” в ситуації, коли проблема-подразник викликає утворення домінанти, навколо якої концентрується необхідний для розв’язання запас минулого досвіду [7, с.23]. А.Матюшкін, З.Калмикова, Д.Богоявленська та інші в цілому розуміють творчість як вихід за межі набутих знань. Я.Пономарьов трактує творчість як взаємодію, що веде до розвитку [60]. Б.Новіков у поняття творчість вкладає “корисне здійснення блага через істину в красі” [56, с.132]. А.Щербо тлумачить дитячу творчість як основу, на якій треба навчати учнів естетично сприймати, оцінювати, перетворювати світ [82, с.33-38].

В “Українському педагогічному словнику” С.Гончаренка творчість розглядається як продуктивна людська діяльність, здатна продовжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення [17].

У “Педагогічному словнику” за редакцією Г.Андрєєвої творчість тлумачиться як глибоко усвідомлений, цілеспрямований і систематичний пошук учителем або вихователем більш удосконалених ефективних методів, засобів та форм організації навчально-виховної роботи з учнями [36, с.127].

У “Педагогічному словнику” за редакцією М.Ярмаченка під творчістю розуміють діяльність, що породжує щось якісно нове, яке відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Там же дається поняття дитячої творчості – складна діяльність дітей, у якій органічно поєднуються навчальні завдання, пов’язані з формуванням в учнів певних знань, умінь та навичок, і власне творчі завдання, в результаті чого виникають нові твори та ідеї в галузі науки, мистецтва і техніки [58, с.442].

У “Психологічному словнику” Л.Карпенка зазначено, що «творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних та духовних цінностей. Творчість має психологічний аспект – особистісний та процесуальний. Вона передбачає наявність здібностей, мотивів, знань та умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [37, с.351]. “Філософський словник” під редакцією І.Фролова творчість трактує як процес людської діяльності, під час якого створюються якісно нові матеріальні та духовні цінності. Творчість є здатністю людини в процесі праці з наданого дійсності матеріалу створювати (на основі пізнання закономірностей об’єктивного світу) нову дійсність, яка задовольняє різноманітні суспільні потреби. При цьому зазначається, що в різних попередніх філософських доктринах феномен творчості розглядався як божественна одержимість (Платон), синтез свідомого та несвідомого (Шеллінг), животворне дихання несвідомого (Е.Гартман), містична інтуїція (Бергсон), прояв інстинктів (Фрейд) [76, с.308]. У загальному вигляді поняття творчості включає в себе минулі, теперішні та подальші характерні ознаки процесу, в результаті якого дитина або група дітей створює будь-що, що не існувало раніше.

Більшість дослідників надають перевагу діяльнісному підходу у

визначенні специфіки творчості. Відповідно до цього підходу формування творчої особистості відбувається через засвоєння світу об'єктів, які були створені діяльністю попередніх поколінь (О.Леонтьєв). Основним положенням діяльнісного підходу є те, що визначальним чинником формування творчої особистості є умови життя та діяльності (соціальний фактор) [43].

Предметна діяльність – це атрибутивна якість людини. Людина створює та сприяє розвитку умови свого життя власною діяльністю, якій притаманне творче начало. Немає творчості поза діяльністю, але є діяльність, позбавлена у певному розумінні творчого змісту. Саме ця обставина дає можливість розглядати людську діяльність як вихідний момент вияву творчого потенціалу особи. Предметна діяльність виступає для людини як спосіб життя, засіб до життя і як саме життя [43, с. 21].

Процес трансформування діяльності у творчість – загальноісторичний процес, тобто він присутній на всіх етапах розвитку людського суспільства. Завжди можна дібрати велику кількість прикладів, які ілюструють блискучі злети людського духу, почуттів та художньо-практичної дії. Творчість існувала завжди. Вона прокладає собі дорогу не завдяки, а наперекір домінуючим, передусім виробничим, відносинам, ідеям тощо. Проте в умовах історії всі зусилля, намагання та помисли мають бути спрямовані на культивування та своєчасне суспільне затребування творчості в усіх без найменшого винятку її видах, формах, типах та проявах, у всіх сферах буття людини. Поділяючи думку про те, що творчість є найбільш зрілою, вищою формою розвитку, ми виходимо з того, що рух та діяльність як етапи розвитку генетично передують творчості [39, с.125].

Найважливіші емпіричні показники творчої діяльності стосуються змісту, рівнів, результатів тощо. Визначальними показниками творчості розглядались результативність діяльності, новизна та соціальна значущість цих результатів (А.Шумілін) [80]. Варто зауважити, що такий підхід дав можливість зробити крок вперед у розумінні природи та сутності людської

творчості. Разом з тим, увага дослідників, які дотримуються таких поглядів, зосереджується на зовнішніх проявах творчості у культурі суспільства, на кінцевих продуктах творчості, а також на аналізі емпіричних якостей творчої особистості.

З часом невдалі намагання психологів створити цілісні теорії творчого процесу переконало у безперспективності емпіричного підходу до феномену творчості. Адже за допомогою лише емпіричних показників не можна розкрити загальну природу творчості, а її зміст не можна звести до логіки творчого процесу, психологічних механізмів творчого акту, чи до якостей творчої особи.

Невдоволеність емпіричним підходом до розуміння творчості привела до розробки загальнометодологічних напрямків: відображувальна концепція (О.Коршунов); системно-діяльнісний підхід (М.Каган) [28; 35]. Спостерігалися намагання ввести поняття “творчість” в систему категорій філософії. Так, О.Коршунов стверджував, що творчість – це активна взаємодія суб’єкта й об’єкта пізнання, єдність матеріально-практичного перетворення світу і процесів його духовного освоєння. Підтримуючи традиції того часу, автор практично ототожнював віддзеркалення і основу пізнавального процесу творчості та наголошував, що будь-яка пізнавальна діяльність носить творчий характер [35, с.8-12]. О.Коршуновим була звернена увага на необхідності врахування загальнофілософських положень про суб’єктивно-об’єктивний характер творчого процесу, про наявність творчих компонентів у пізнавальній діяльності, про активність суб’єкта в процесі пізнання і творчості [35, с.17-19].

Оскільки сьогодення висуває вимоги до творчої особистості, її духовного зростання, то наше дослідження, присвячене методиці формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності, цим самим має на меті збагатити досвід вирішення проблеми творчості й розширити його згідно з поглядами сучасної науки.

Зазначимо, що хоча і залишається незмінною аксіома про творчість як

діяльність, що продукує кардинально нове, що відрізняється інноваційністю, неповторністю, оригінальністю, суспільно-історичною унікальністю, але наявність різних визначень творчості свідчить, передусім, про складність самого явища, що вивчається, про його системний характер. З філософської, психологічної або педагогічної точок зору видно, що для багатьох дослідників таке трактування творчості не є вичерпним та ґрунтовним.

Слід звернути увагу також на основні напрями вивчення творчості у зарубіжній науці. Ж. Тейлор, зазначає, що творчість вивчається за її продуктом, а саме: за кількістю, якістю та значущістю. Однак багато дослідників вважають, що продукт не може бути єдиним критерієм оцінки творчості, оскільки його оцінка проводиться спеціалістами-експертами і є суб'єктивною, адже залежить від їх смаків та суджень.

Дослідниками Дж. Гілфордом, Е. Торренсом [16] творчість розглядається як здатність дитини відмовлятися від стереотипних способів мислення. Основними чинниками творчості науковці визначають: оригінальність, семантичну гнучкість, образну адаптивну гнучкість, семантичну спонтанну гнучкість, здатність до загостреного сприймання недоліків, дисгармонії тощо. При цьому виділяють такі рівні творчості:

- вільний вияв знань й почуттів у різних видах діяльності – винахідлива творчість;
- можливість використання набутих знань до нових вимог – продуктивна творчість;
- здатність відкривати нові й незвичайні відносини між частинами, не пов'язаними раніше – винахід;
- уміння знаходити принципово новий шлях вирішення проблеми – новаторство;
- виникнення об'єктивно нового для суспільства принципу або гіпотези – творчість [16, с.187].

Множинність визначень поняття “творчість” є невичерпною, оскільки в основу покладена сутність складних і специфічних явищ. Відповідно існує

ряд різних теорій творчості, огляд яких подає В.Ніколко [55] на основі проаналізованих теоретичних поглядів, а саме:

- процесуальна теорія – визначає творче мислення як сукупність функціонуючих психічних процесів (Ж.Лякруа, А.Біблер, С.Раппопорт, Л.Виготський, О.Дяченко, Ю.Полуянов, А.Мелік-Пашаєв та ін.);
- діяльна – характеризує творчість з точки зору діяльності та соціальної значущості її продуктів (Аристотель, Д.Дьюї, А.Ніколко, Б.Нікітін та ін.);
- особлива форма ірраціональності – творчість є проявом несвідомого (А.Шопенгауер, Ф.Фишер, З.Фрейд та ін.);
- стан людини – спрямування на подолання людських комплексів (А.Камю, Ж.Сартр, А.Мальро та ін.);
- самовираження – природна потреба людини виразити свій внутрішній світ в реальній формі (А.Дюфренн, А.Бержон, О.Лосєв та ін.).

Розглядаючи творчість, слід зупинитись і на понятті “креативність”. За останні десятиріччя у зарубіжній науці сформувалися чотири основні аспекти підходу до креативності:

- ❖ креативний процес,
- ❖ креативний продукт,
- ❖ креативна особистість
- ❖ креативне середовище.

Відповідно до цих аспектів спостерігаємо різні акценти у трактуванні креативності. М.Воллах, Н.Коган, Дж.Монета, П.Торренс, Дж.Гілфорд [16] пояснюють креативність через поняття мислення; Р.Джонс, П.Ленглі надають перевагу ролі пам’яті в процесі творчого “інсайту”; А.Маслоу, К.Роджерс креативність пов’язують з особистісними рисами.

Що стосується визначення креативності, то у “Педагогічному словнику” за редакцією Г.Андрєєвої креативність трактується як здатність, що відображає глибинну властивість дитини створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні, творчі рішення [36, с.62]. В “Большой энциклопедии Кирилла и Мефодия 2003” (електронна версія) креативність визначається як

творча, новаторська діяльність [10]. М.Ярмаченко у поняття «креативність» вкладає творчі можливості дитини, що можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість в цілому чи її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення» [58, с.269].

Значний інтерес викликають праці, що стосуються визначення сутності творчої діяльності, науковці в таких працях виділяють складові даного процесу. До таких складових можна зарахувати розуміння креативності через процеси уяви й символізації, що є її критеріями (Ф.Барон, Р.Стернберг), здатність виходу за межі стереотипних ситуацій (С.Меднік), зв'язок креативності з іншими когнітивними процесами (М.Воллах, Дж.Гілфорд, П.Ленглі).

В.Роменець наголошує, що «творчий момент полягає у сутнісному переході з однієї системи (суб'єктивно-психічної) в іншу (матеріально-речову) за умови їхнього взаємного активного опору». Завдання полягає в тому, щоб віднайти ті умови, за яких взаємозв'язки теоретичної та практичної діяльності стають взаємозв'язками творчими, тобто, як пов'язуються між собою протилежності теоретичної та практичної діяльності з одного боку, і оригінальності та комунікації – з іншого [64, с.13].

На відміну від дій, заснованих на виконанні вже відомих прийомів і правил, що ведуть до заздалегідь визначених результатів, творча діяльність здійснюється через пошук власного шляху, що веде до досягнення довгоочікуваної мети. Непередбаченість, невизначеність є складовими творчості, що наповнюється уявою, інтуїцією, свіжістю новизни, загострюється здатність до несподіваних рішень, незвичайно глибокого осягнення дійсності. Саме стадія натхненності формує готовність до неочікуваних поворотів, які виявляються в умінні діяти у нестандартних ситуаціях. Особливий динамізм усіх якостей і властивостей особи, здатних реалізуватися у конкретній творчій діяльності є тим внутрішнім потягом до творчості. Саме цей динамізм прийнято трактувати як «творчій потенціал».

Ми схилиємось до думки дослідників І.Кучерявого, О.Клепікова, що творчий потенціал – це інтегральна властивість у вигляді здібності, що дає змогу дитині здійснювати предметну діяльність. За своїми витокami це є результатом природної та соціальної активності, зовнішнім виявом якої виступає й трудова діяльність, що органічно включає свідомість і спілкування. Здатність до творчості невід’ємна від здатності до виконання праці. Творча активність історично виникає з трудової активності, при цьому вона і формується, і розвивається на її основі. Саме праця, її зміст, характер та ставлення до неї – зумовлює творчу особистість дитини [39, с. 45].

Творчий потенціал є набором можливостей дитини, за допомогою якого реалізується своєрідна діяльність у формі праці, взаємодії, пізнання і спілкування, змісту та характеру діяльності, які будуть відзначатися новизною. Саме вони є результатом і формою загальної творчості [47, с.117].

Поняття “творчий потенціал” дослідники визначають неоднозначно. В основному його пов’язують із усвідомленням діяльнісного начала буття людини, під яким розуміють силу, здібність, потенціальні можливості, душевну енергію [47, с.119].

Поняття “творчий потенціал” розглядається у працях психологів О.Леонтьєва, В.Моляко, Я.Пономарьова, С.Рубінштейна, О.Тихомірова. При цьому, як правило, усі основні психологічні особливості і якості людини (мислення, воля, пам’ять, переконання, емоції і т.п.) включені у поняття творчий потенціал. Дослідження творчого потенціалу людини у філософському і соціологічному аспектах належать М.Кагану, Л.Когану, Б.Новікову, В.Овчиннікову, Р.Піхманцю, Л.Сохань, О.Чаплиціну, і засвідчують, в основному, особистісно-діяльнісне розуміння творчості.

М.Каган, опираючись на аналіз родових форм діяльності людини, виділив п’ять основних потенціалів особистості – гносеологічний, аксіологічний, комунікативний, художній і перетворювальний. Він вважає, що творчий потенціал є відображенням особистих сутнісних сил перетворюючої діяльності [28, с.50-90].

На думку В.Овчиннікова, творчий потенціал не можна ототожнювати з іншим потенціалом. Він стверджує, що кожний вид діяльності у своєму родовому значенні вміщує елементи творчої дії. Творчість – не вид діяльності, а певний якісний стан діяльності. Творчий потенціал В.Овчинніков визначає як синтетичну якість особистості, що характеризує міру її можливості ставити і вирішувати нові завдання у сфері своєї діяльності, що має суспільне значення [57, с.6].

На думку В.Моляко [50], творчі здібності слід аналізувати без відриву від творчого потенціалу. Він зазначає, що система творчих здібностей складається із задатків, сенсорно-перцептивних здібностей, інтелектуальних можливостей, емоційно-вольових структур, високого рівня створення нових образів, уяви, фантазії тощо.

Ми схилиємось до думки, що творчий потенціал – це насамперед індивідуальний прояв творчої сутності дитини як ключової складової частини її сутнісних сил, а не просто здатність дитини ставити та вирішувати нові завдання. Творчий потенціал дитини виступає механізмом реалізації сутнісних сил у діяльності, пізнанні, спілкуванні. Це – інтегральна якість дитини, ядро сутнісних сил, яке виражає міру активності молодшого школяра у процесі освоєння і переробки енергії, інформації, які поступають ззовні, а також продукуються самою дитиною. Ступінь оптимізації і гармонізації відносин між внутрішнім світом дитини і зовнішнім характеризує творчий потенціал. У вільній грі потреб і здібностей та внутрішніх якостей духовного світу дитини виявляється творчий потенціал і реалізується він у пізнанні, діяльності, спілкуванні дитини [47, с.37-38].

Творчий потенціал збігається з іншими потенціалами дитини частково через залучення у певні види діяльності, що стоять за цими потенціалами. Творчий потенціал дитини може виявитися у процесі мислення і діяльності у певних суспільних відносинах, хоча він має і власні змістовні характеристики. На нашу думку, зовнішні фактори відіграють важливу роль у формуванні творчого потенціалу, але рушійною силою і ядром його є

внутрішні фактори. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку дитини, самоздійснення, самодіяльності, самобудівництва, вільних дій і вчинків. Справжніми складовими становлення і формування дитини, її соціалізації є сукупна діяльність свідомості, волі, практики і творчої діяльності [47, с.7-8].

Підвищення творчої активності дитини можливе, якщо спрямувати інтегровану художню діяльність молодших школярів на формування творчої особистості: поетапно розвивати складові творчого потенціалу молодших школярів; стимулювати у навчально-виховному процесі творчу активність учнів шляхом використання спеціально розроблених педагогічних засобів та урахування відповідних чинників соціокультурного середовища; комплексно забезпечувати навчально-виховний процес для формування творчої особистості молодших школярів [55, с. 9-11].

На нашу думку, кожна особистість є творчою, якщо прагне до самовираження у цілеспрямованій діяльності, результатом якої є нові соціально значущі матеріальні чи духовні цінності. Необхідною передумовою формування активної особистості молодшого школяра є творча особистість. Тому важливого значення набуває дослідження значення творчості в інтегрованій художній діяльності молодших школярів.

1.2. Інтегрована художня діяльність як проблема сучасної початкової школи

«Людина-найскладніша за всі складні явища суспільства – не може бути вивчена засобами тільки однієї науки. В цій галузі наукового пізнання, як і в інших характерною особливістю діалектично-матеріалістичного мислення є перехід від локальних до об'єднувальних (інтегративних) ідей. Основна тенденція людської культури сьогодні взагалі складається з інтеграції знань» [67].

Поряд із самостійними науками, такими, як педагогіка, психологія, біологія та інші все більшого теоретично-методологічного значення у

дослідженні людини набувають їх соціологічні, соціально-психологічні, аксеологічні, інформаційні та інші аспекти. Багатофакторна і в той же час цілісна природа людської особистості, що розглядається в різних соціальних зв'язках і залежностях є об'єктивною основою для двоєдиного закономірного процесу диференціації та інтеграції [74].

Взаємозв'язок різних галузей наукового знання відображає взаємозалежність явищ природи і суспільства, діалектичну єдність світу. Чим глибше наукові спостереження проникають у сутність явищ природи і суспільного життя, тим більше виникає в них контактів і взаємозв'язків з іншими галузями наукового знання. Тісний зв'язок і взаємодія різних наук виконують прогресивну функцію і сприяють їх взаємному збагаченню і розвитку.

У розвитку наук про людину, в тому числі про її виховання, спостерігається зараз, як вказувалось вище, дві тенденції, два зустрічних і об'єктивних за своєю природою процеси. Перш за все відбувається диференціація знань, поява нових напрямків у дослідженні проблем виховання. Разом з тим підсилюється інтеграція наукових знань.

Поняття інтеграції використовується як у філософії науки, так і в конкретних науках. Саме широта його використання, як зазначає Є. Антонович, зумовлює значні труднощі, які виникають у застосуванні вказаного поняття в певній галузі людського знання [2]. При цьому, на слушну думку О.Савченко терміни «інтеграція», «інтегративність», «інтегративний підхід» наразі в психолого-педагогічній літературі тлумачаться надто вільно. Частіше за все вказані терміни виступають синонімічними складовими таких слів як «поєднання», «комбінація», «угрупкування», «єдність», «сума явищ та процесів», які відбуваються в одному контексті. Таке застосування змістовного терміну, вважає дослідниця, розмиває суть і структуру поняття [67]

Отже, інтеграція-відновлення, що в перекладі означає – цілий, – об'єднання в ціле раніше ізольованих частин. Це процес зближення і зв'язку наук, що відбувається з процесом диференціації [67].

Інтеграція наук полягає у взаємопроникненні методів дослідження з одних наук в інші, у виробленні спільного ряду для наукового підходу до вивчення теоретичного опису й пояснення явищ.

Інтегративний підхід у освіті зумовлений всезагальною єдністю світу і передбачає цілісність особистості школяра, що формується, цілісність процесу навчання (взаємозв'язок процесів навчання й учіння, єдність змісту та методів навчання, міжпредметні зв'язки тощо) [74]. Для розкриття суті інтегрованого підходу в освіті необхідно визначити не тільки навчальні складові, які інтегруються, але і встановити взаємозв'язки між ними і співвідношення їх із цілим (освітою).

На нинішньому етапі розвитку наук пізнання набуває все більшого значення нова форма інтеграції природничих і суспільних, науково-технічних і соціально-економічних програм.

Інтеграція наук та тісно пов'язаний з нею процес диференціації, об'єктивну основу яких становить діалектичний зв'язок багатовимірності явищ дійсності й матеріалістичної єдності, є важливими тенденціями розвитку знання. Ці процеси не призводять ні до повного відновлення наук, що виникли внаслідок диференціації, ні до втрати конкретними науками їхньої специфіки в результаті розвитку до інтеграції [67].

Таким чином, сутність навчальної інтеграції полягає у відборі та поєднанні навчального матеріалу різними, найчастіше суміжними, дисциплінами. Наприклад, інтеграція в освіті передбачає комплексне дослідження навчально-виховного процесу з одночасним вивченням його складників. Інтегративний підхід до навчання забезпечує цілісне формування творчої особистості, дозволяє активізувати пізнавальну діяльність молодших школярів, підвищити їхню цікавість до представленого матеріалу, актуалізувати отримані знання із різних дисциплін.

Останнім часом іде посилений пошук напрямків створення наукової цілісності, метою якої є прагнення опанувати цілісним, системним, діалектичним мисленням на глобальному рівні. У педагогіці цьому напрямку відповідають пошуки цілісного педагогічного впливу на соціалізацію дитини.

Суть позиції вчених - в обґрунтуванні об'єктивної логіки суспільного розвитку особистості. На їх думку, суспільство виступає основою та джерелом формування особистості, яка розвивається тільки тоді, коли є включеною в суспільне буття і у своїй життєдіяльності відтворює його способи і форми. Особистість присвоює суспільну сутність і активно реалізує суспільні відносини. Вона змінює їх, реалізуючи в цих змінах свої суттєві сили, і розвивається, використовуючи продукти своєї суспільної діяльності. Особистість, таким чином, стоїть у центрі діалектичного ланцюга взаємопов'язаних суспільних явищ.

При цьому виховання виступає як:

- 1) суспільна умова розвитку особистості;
- 2) суспільний зміст, якого набуває особистість;
- 3) суспільно - організаційний процес присвоєння особистістю суспільної сутності;
- 4) перетворення суспільно заданих шляхів розвитку особистості в її особисту діяльність;
- 5) перехід суспільного змісту буття індивіда в його внутрішню психологічну сутність;
- 6) саморозвиток особистості, що відбувається за об'єктивними законами;
- 7) засіб індивідуалізації суспільного буття індивіда;
- 8) внутрішня тенденція особистості до перетворення суспільного світу;
- 9) творче створення індивідом умов для розвитку інших людей.

Ці взаємопов'язані характеристики утворюють філософсько-теоретичну модель вивчення виховних явищ.

Модель вказує на об'єктивну багатовимірність, багатосторонність виховання людини. Виховним змістом, тією чи іншою мірою, володіє вся предметна і духовна соціально - культурна сфера, в якій живе індивід. Спеціальну виховну орієнтацію має система етичних, естетичних, політико-економічних, природничонаукових, філософських ідей, адресованих суспільством особистості. Виховання - це особлива діяльність, що здійснюється суспільством через ставлення до індивіда.

Філософія розглядає виховання як серцевину суспільного буття особистості й одночасно як спосіб суспільного управління цим буттям. З цього всезагального поняття сутності виховання випливають висновки і для психологічного обґрунтування даного явища, зокрема, фундаментальний висновок про те, що у виховуючих якостях особистості відображаються і закріплюються закономірності її суспільно спрямованого індивідуального існування та розвитку. В людині може бути виховано тільки те, що складає її особисте життя. Чим глибше пізнається і реалізується цей зв'язок, тим вище психологічний ефект навчально-виховної діяльності [76].

У процесі аналізу науко-педагогічної літератури [67] ми дійшли висновку, що інтегрований підхід до конструювання змісту навчання у ЗЗСО має базуватися на таких принципах:

- багаторівневність;
- єдність із диференціацією;
- креативність;
- гнучкість;
- урахування особистого досвіду учасників педагогічного процесу;
- діяльнісного підходу.

Проаналізуємо вказані принципи. Принцип багаторівневності передбачає наявність певних рівнів інтеграції. Мікрорівень – внутріпредметна інтеграція – передбачає інтеграцію всередині навчального предмета, що вимагає чіткого уявлення про нього як інтегровану систему [74]. На цьому рівні складаються взаємозв'язки всередині однієї із змістових

ліній навчання, наприклад: «Людина», «Культура», «Мистецтво». Наступний рівень – міжпредметна інтеграція – передбачає наявність таких зв'язків «Людина – культура», «Людина – мистецтво», «Культура – мистецтво» та має декілька підрівнів: – епізодичні міжпредметні зв'язки на уроках із різних навчальних предметів; – окремі інтегровані уроки з двох та більше навчальних предметів; – система уроків або інтегровані курси з двох та більше навчальних предметів.

Так, . на макрорівні здійснюється міжциклова інтеграція в межах тріади «Людина-культура-мистецтво». На такому рівні передбачається конструювання та викладання інтегрованих курсів, які об'єднують предмети, одну або декілька освітніх галузей.

Ведуча роль виховання - створення найбільш сприятливого соціального оточення розвитку індивіда і формування в нього якостей, що характеризують:

- 1) повноту, глибину і різносторонність зв'язків особистості з суспільством;
- 2) високу активність включення індивіда в суспільне життя;
- 3) ефективне оволодіння особистістю формами суспільних відношень і засобами суспільної діяльності;
- 4) високий рівень усвідомлення й організації індивідом процесу свого суспільного розвитку;
- 5) повноту переломлення у внутрішні якості особистості прогресивних суспільних тенденцій;
- 6) стійкість і узагальненість соціально значущих позицій індивіда в світі;
- 7) високий рівень продуктивності, творчої активності індивіда в суспільстві тощо.

Інший важливий аспект - виховний процес, що спрямовує суспільне становлення особистості, повинен будуватись усвідомлено і послідовно. Тобто, зміни індивіда від моменту його зустрічі з певною суспільною дією до

внутрішнього прийняття даної дії, її подальшого перетворення у внутрішнє ставлення особистості, визначення тих зовнішніх дій, які можуть служити її внутріособистісному розвитку. Виділені етапи діалектичні, їх сутність залежить від об'єктивності, змістовності, багатства виховних установок суспільства, від їх відповідності спрямованості особистості, від характеру взаємодії двох вказаних факторів у різні вікові періоди життя людини, від загальної лінії її життєвого шляху. Узагальненість філософських положень вимагає опосередкованих ланок. Цим посередником є соціологічна концепція (модель).

На соціологічному рівні необхідний вияв суспільних передумов виховання; аналіз взаємозв'язків умов буття особистості, ідеальних виховних пріоритетів суспільства і реальних впливів суспільства на особистість; прогнозування і своєчасна фіксація протиріч прогресивних і регресивних форм виховної діяльності, а також протиріч, що зв'язані із складністю індивідуалізації соціальних виховних програм.

В сучасних умовах зростає роль особистості в суспільних виховних процесах. Значна увага приділяється формуванню в неї ініціативи, самостійності, відповідальності, якостей, що ведуть до внутрішнього звеличення особистості через її максимальну соціальну віддачу. В зв'язку з цим ускладнюються функції суспільного виховання, що спрямовані на активізацію людського фактору - в якості основного об'єкта, виховання виступає живий, реальний, унікальний, неповторний людський індивід. Відповідно і самі функції виховання повинні бути гнучкими, динамічними, індивідуалізованими, здатними творити, перебудовувати ставлення індивіда до світу. Особливе значення має виявлення протиріч між все ще існуючими негативними соціально-економічними явищами і високими вимогами суспільства до духовно-морального формування особистості. Слід враховувати також протиріччя, яке полягає в тому, що принцип виховання гармонійної, духовно вільної, творчої особистості не завжди відповідає реальній діяльності конкретних педагогічних колективів, функцією яких

являється безпосереднє вирішення виховних завдань. Таке порушення зв'язку між ідеалами і повсякденною виховною практикою породжує в особистості духовну корозію, спустошеність, скептицизм.

Інтегративні, системні якості цілісної особистості утворюють рухливий, індивідуалізований, саморозвиваючий тип особистості, в якому втілюється єдність творчості, соціальної активності, суспільної цінності, професійної різносторонності, наукового світорозуміння, вільного самовизначення, соціальної продуктивності тощо, в кожній з цих якостей представлена цілісна особистісна сутність, і одночасно вони вказують на конкретний напрямок виховної діяльності.

Отже, центральною психологічною проблемою виховання є формування готовності та здатності індивіда до самовиховання, визначення шляхів виховання з урахуванням зрілості особистісних установок людини. Вивчення вказаних питань повинно бути системним, будуватись за методологічною моделлю, що основана на описаній вище філософській теорії суспільного індивіда. Особливого значення набуває конкретизація зв'язків, що ведуть від "виховання як суспільної умови буття індивіда" через "виховання як внутрішньої якості і способу буття індивіда" до "виховання, як зверненого індивідом на себе самовиховання". Ці зв'язки наповнюються типовим індивідуально збагаченим змістом; при цьому визначаються:

- 1) специфічні умови, що ззовні формують особистісний тип;
- 2) індивідуально-психологічна структура типологічних якостей з урахуванням їх мотиваційно-спонукальної і дієво-продуктивної сторін;
- 3) індивідуально-психологічна логіка прийняття, присвоєння, формування і зміни індивідом типологічних якостей;
- 4) індивідуальні форми активності особистості, в яких її типологічні якості стримують розвиток;
- 5) індивідуальні перспективи спрямовуючого виховання саморозвитку особистості.

Таким чином, психологія допомагає подолати спрощене трактування важливих положень виховної діяльності, сприяє глибокому теоретичному осмисленню і більш ефективному методичному озброєнню процесу формування творчої особистості школяра.

У багатьох країнах світу йдуть пошуки нового розуміння і розробки відповідних основ для всієї соціально-педагогічної роботи в суспільстві. Ці проблеми можна вирішувати керуючись вимогами цілісного мислення на глобальному рівні. Для цього необхідно вийти за межі традиційної педагогіки, що в основному розробляє проблеми шкільної освіти і навчання. Необхідно займатись вихованням, навчанням не тільки окремого учня, але і всього середовища, в якому він перебуває. Створюючи високоінтелектуальний мікросоціум, перетворюючи його у виховне середовище, можна успішно займатись підготовкою дітей до життя.

Людина - суспільна істота, її формує те навколишнє середовище, у якому вона живе [40].

Водночас і філософська, і соціологічна, і психологічна, і соціально-педагогічна модель формування особистості в соціумі наголошують на пріоритетності інтеграції зусиль всіх учасників цього процесу. Без об'єднання всіх сил суспільства ми не можемо вирішувати не тільки загальнодержавні проблеми, але й удосконалювати підготовку дітей до життя.

Вищезазначене дозволяє зробити такий висновок: в умовах коли розвиток культури, науки передбачає односторонню вузьку спеціалізацію, що призводить до формування вузькообмежених поглядів на природу, людину потрібне здійснення системного підходу та інтегративної діяльності всіх учасників на засадах гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного впливу на підростаючу особистість.

1.3. Формування творчої особистості школяра

в інтегрованій художній діяльності на уроках в початковій школі

Визначальною метою процесу гуманізації в педагогіці є формування творчої особистості молодшого школяра. Відомо, що поєднання художнього, духовного у формуванні творчої особистості є невід'ємною складовою умовою гармонійного, всебічного розвитку молодшого школяра [33]. Вважаємо, що цінність творчості особистості полягає не лише у результативній стороні, але й у самій діяльності. На нашу думку, все це в повному обсязі стосується інтегрованої художньої діяльності в початковій школі. Саме інтегровані уроки (художнього спрямування), враховуючи вікову сенситивність, сприяють формуванню творчої особистості молодшого школяра. Творча діяльність є однією з перших життєвих складових необхідною основою суспільного розвитку, а також засобом формування художньо-творчої особистості школярів нового покоління.

Видатний український письменник Т.Шевченко [72] мріяв про справжню народну школу, яка давала б учням міцні, глибокі знання, виховувала б їх у дусі любові до праці. Великого значення Т.Шевченко надавав художній діяльності адже у праці людина зможе знайти справжнє задоволення від творчої діяльності.

Особлива роль у становленні і вирішенні проблеми творчості належить І.Франкові. Він звертає увагу на роль суб'єктивного фактора у становленні творчого таланту. І.Франко [26] писав, що щира, доброзичлива підтримка, професійний підхід, запалення вогню творчої наснаги в душі і серці початківців є тими чинниками, які скорочують час становлення творчих індивідуальностей.

В.Сухомлинський [71] вважав, що художня діяльність може стати тим вихователем, який допоможе входити у духовне життя дітей, розвивати допитливість та цікавість, породжувати хвилюючу радість подолання труднощів.

Науковцям доведено, що творчість є цілісним комплексом інтелектуальних та особистісних рис школяра. Слід зазначити, що учням початкової школи з самого початку притаманна індивідуальність талановитість. Саме навчання в початковій школі допомагає залучити молодшого школяра до творчого, прекрасного. Саме це дозволяє констатувати, що інтегрована художня діяльність набуває вагомості ролі і виступає, як універсальний засіб формування творчої особистості, що формує внутрішній світ школяра. Інтегрована художня діяльність сприяє позитивному впливу на загальний розвиток учня: формує емоційну сферу, вдосконалює мислення, сприяє розумінню краси в мистецтві, житті, навколишній дійсності.

На думку Д.Кучерюка, художня діяльність – це повсякденна буденність турбот і свято творчого покликання, що відбулось, це фізична мобілізація сил і значною мірою – напруга почуттів та інтелекту [38, с.3].

У своїх працях В.Моляко [50] звертає увагу на те, що художня діяльність молодших школярів здійснюється у процесі мистецької творчості. Він аналізує психологічне значення творчої діяльності, яка пов'язана з індивідуальним підходом до дитини у процесі творчої діяльності.

Таким чином, значні можливості формування творчої особистості молодшого школяра покладено в основу уроків інтегрованих курсів спрямованих на мистецьку діяльність, серед яких виділяють інтегрований курс «Мистецтво», або предмети вивчення за окремими видами мистецтва: наприклад, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, художня праця тощо за умови реалізації упродовж циклу навчання всіх очікуваних результатів мистецької освітньої галузі.

Формування творчої особистості молодших школярів в умовах сучасної початкової школи передбачає художню діяльність у різних напрямках, і, як показує практика та ряд наукових досліджень, особливо актуальною в даному питанні є робота з формування особистістю творчого потенціалу, яка реалізується різними засобами, це і мистецтвом, природою та навколишнім

середовищем. Уроки образотворчого мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво» та художньої праці потенційно містять широкі можливості для формування творчої активності молодших школярів, оскільки за своєю суттю художньо-предметна діяльність є продуктивною, саме це сприяє тому, що молодші школярі можуть передавати у мистецькій формі свої враження від побаченого, почутого та від навколишнього світу, вносячи елементи індивідуального бачення.

Організація творчої діяльності молодших школярів – це проблема досить масштабна. Вона обов'язково спрямована на вияв творчості, з творчим мисленням, включенням особистості у творче життя однокласників, друзів, школи, сім'ї, тобто включенням дитини у потребу “діяти” у різних галузях мистецтва [14].

Аналізуючи шляхи формування учнівської творчості у процесі інтегрованої художньої діяльності, ми виокремили такі складові творчої діяльності: первинне переживання, яке є поштовхом для створення чогось нового; явище виразної діяльності, що слугує матеріалом для творчості; спосіб оформлення (організації або впорядкування) матеріалу.

Оскільки у поняття “творчість у початковій школі” науковці вкладають не стільки створення духовних цінностей та кінцевий результат, скільки сам процес, дієвість, активність, здатність до перетворення чужих ідей та почуттів у свої. Таким чином, прийшли висновку, що предметно-перетворювальна діяльність школярів на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво можуть кваліфікуватись творчістю. При цьому важливою підсистемою є обов'язкове врахування бажання та потреби дитини творити і фантазувати. Адже навчання, є значно результативнішим, якщо базується на активному практичному оволодінні матеріалом, а не на пасивному заучуванні.

Формування творчої особистості молодшого школяра на уроках мистецтва передбачає створення належних педагогічних умов. В.Давидов зважаючи на важливість педагогічних закономірностей організації творчого

процесу, зазначає, що: «не можна виявити справжні глибини творчих здібностей дитини, залишаючись лише в межах традиційних форм її діяльності та усталеної навчально-виховної системи, адже в інших умовах і в інших системах навчання і виховання ці здібності можуть суттєво трансформуватися» [14, с.142].

В.Рагозіна [63] у своєму дослідженні наголошує, що характер педагогічної взаємодії має бути особистісно зорієнтований. При цьому акцентує увагу на педагогічному стимулюванні творчої самореалізації дітей, поетапності включення у творчу діяльність, оволодінні учнями початкових класів загальнопошуковими вміннями.

Під час дослідження виникла потреба в розкритті *психолого-педагогічних передумов* формування творчої особистості молодшого школяра.

Творча діяльність розвиває почуття дитини. Практика демонструє, що під час творчої діяльності учні переживають цілу гаму позитивних емоцій як від процесу, так і від отриманого результату. Творча діяльність учнів початкової школи сприяє більш оптимальному та інтенсивному формуванню вищих психічних функцій, а саме пам'яті, уяви, сприймання, мислення та уваги. Творча діяльність на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художня праця розвиває особистість дитини. Творча мистецька діяльність сприяє розвитку естетичних почуттів школяра, формуванню художньо-творчого сприймання навколишнього світу, оцінці прекрасного.

На нашу думку, уроки інтегрованого курсу «Мистецтво», художньої праці та образотворче мистецтво мають унікальну можливість для формування у дітей художньо-естетичної оцінки явищ та об'єктів дійсності, а також залучення їх до створення естетично значущих предметів середовища. Ми погоджуємось із думкою В.Щербакова, що «творча діяльність дитини – явище, в якому розкривається сутність, вирішуються різні завдання. Дитяче мистецтво починається там, де починаються естетичні оцінки дійсності, що

сприймається» [81, с.67].

Зміни, які відбуваються в системі освіти, власне саме життя підводить нас до того, що необхідно перейти до нового якісного рівня викладання окремих традиційних дисциплін. Передусім йдеться про уроки образотворчого мистецтва і художньої праці. Можливості даних курсів дуже високі, але використовуються вони вчителями початкової школи не завжди повноцінно. Одна із причин полягає в тому, що ми знайомимо учнів на уроках образотворчого мистецтва та художньої праці лише з технікою виконання того чи іншого виробу, об'єкту і не готуємо їх до того, що від них залежить можливість створювати світ естетично значущих речей, світ, у якому їм комфортно, в якому ми живемо зі своїми рідними, друзями, та через який виражаємо свої емоції та почуття, при цьому не створюємо якихось окремих належних умов для сприймання та художньої оцінки творів мистецтва [19, с.62].

На думку Лесі Українки: «мистецтво вчить нас сприймати і відображати навколишній світ з об'єктивно властивими йому конкретно-чуттєвими ознаками і властивостями, оцінювати цей світ відповідно до характеру його впливу на органи чуття людини. Художній образ викликає таку сильну реакцію тому, що, відтворюючи дійсність, дає її фізичну картину, яка безпосередньо впливає на органи чуття і діє надзвичайно інтенсивно на емоційно-чуттєву сферу» [44].

Розкриваючи зміст художньої роботи на уроках мистецької освітньої галузі вчителі початкової школи, мають враховувати, що творчий характер діяльності передбачає виникнення і розвиток задуму, адже школяр не просто переносить те, що запам'ятав, – у нього з'являються переживання у зв'язку з цим курсом, певне ставлення до нього.

Ми поділяємо думку Л.Єрмолаєвої-Томіної [25], що сприймання є невід'ємним важливим процесом у формуванні дитячої творчості і структурним елементом учнівської індивідуальності. Коли вчені, педагоги, психологи говорять про сприймання, вони зазвичай мають на увазі процеси,

за допомогою яких діти організовують і переробляють інформацію переважно сенсорного походження. У психологів також прийнято підкреслювати, що сприймання включає в себе активну переробку інформації. Ця переробка не є пасивною, “безпосередньою копією” зовнішнього світу. У той самий час дослідники схильні вживати термін “сприймання” у значно ширшому значенні, позначаючи цим не лише організацію сенсорних даних, а й такі явища, як світосприймання, погляди на життя, інтерпретація подій [25].

Для поглибленого розкриття психофізіологічного механізму художнього сприймання і психології художнього мислення в процесі сприймання, звернемось до праць психологів С.Рубінштейна “Основи загальної психології”, Л.Виготського “Психологія мистецтва”, П.Якобсона “Психологія художнього сприймання”, в яких міститься психологічне пояснення соціалізації особистості засобами мистецтва, переведення зовнішньої інформації у факт “вторинного” художнього образу [66; 15; 84].

Під час сприймання мистецьких творів, їх сутність та зміст не вичерпуються тільки отриманням потрібної інформації, а повинні містити у собі духовно-практичний характер. Науковці визначають два фактори психолого-педагогічної взаємодії сприймання художніх творів, які спрямовані на збагачення духовного світу молодшого школяра:

- 1) якістю творів мистецтва;
- 2) здатністю молодшого школяра повноцінно сприйняти ці художні твори.

Оскільки об’єктом нашого дослідження є формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності, то слід звернути увагу і на дослідження В.Роттенберга, що стосуються ролі міжпівкульної асиметрії, в яких він пояснює різницю між абстрактно-логічним (лівопівкульним) і просторово-образним (правопівкульним) мисленням. Абстрактно-логічне мислення організує будь-який використаний матеріал і створює однозначний контекст, який більш або

менш однаково розуміється різними людьми. Просторове-образне мислення передбачає одномоментне встановлення численних зв'язків між предметами і явищами. Можлива взаємодія один з одним одразу в декількох змістовних площинах окремих якостей образів, їх граней, що означає багатозначність образу у відповідному контексті. Взаємодія лівопівкульного та правопівкульного мислення лежить в основі будь-якої творчості, хоча обидва типи мислення відрізняються між собою за принципом організації зв'язків елементів матеріалу. Тому, щоб згодом учні не виявилися скутими розумовими межами, В.Роттенберг наголошував на необхідності правильної побудови процесу навчання та виховання з ранніх років, орієнтуючи вчителів на розвиток у дітей образного мислення, [65, с.59-67].

Б.Мейлах, поглиблюючи дослідження В.Роттенберга про роль міжпівкульної асиметрії, зазначає, що проблемна ситуація, яка виникає в ході творчої діяльності, вирішується кожною дитиною по-різному і залежить від різних типів художнього мислення. За класифікацією Б.Мейлаха ці типи поділяються на художньо-аналітичний тип (визначається єдністю "ідеї" й образу, аналітичного і конкретно-чуттєвого елементів творчості), суб'єктивно-експресивний тип (чуттєве й емоційне забарвлення переважає відносно слабку аналітичну тенденцію), раціоналістичний тип ("ідея" переважає образ) [48, с.16]. Таким чином, молодші школярі виявляють різні можливості до прояву творчих нахилів у процесі трудової діяльності, причина полягає у типізації мислення серед учнів, а не лише у спадковості здібностей і рівні дошкільної підготовки та мотивації.

Л.Виготський, О.Матюшкін, О.Савченко, О.Тихомиров та ін. наголошували на важливості використання емоцій і почуттів у процесі розв'язання творчих задач, Д.Кабалевський, Б.Неменський, В.Рагозіна акцентували увагу на необхідності надання емоціям особливої уваги [15; 47; 67; 75; 27; 54; 63]. Адже емоційна основа для різних дій дитини, а особливо для реалізації мети й намірів, є найбільш вагомим джерелом, без якого всі починання дитини припиняються через перші перешкоди.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової науково-методичної літератури з представленої теми дає підстави для висновку, що інтегрований підхід в початковій освіті виходить із загальної об'єктивної цілісності світу та сприяє: єдності життєдіяльності людини та її освіти; взаємозв'язку соціальних, спадкових та педагогічних факторів; цілісності особистості учня, його науково-педагогічним знанням; єдності розвитку, виховання та навчання учня; цілісності процесу навчання (взаємообумовленості його компонентів, єдності змістовної та процесуальної сторін навчання, диференційовані та міжпредметні зв'язки); взаємообумовленості теоретичної та практичної діяльності молодшого школяра.

У процесі формування творчої особистості молодшого школяра в інтегрований художній діяльності, яке передбачає цілісне засвоєння навчального змісту в учнів з'являється можливість розвивати здатність бачити явища в цілому, із розрізнених знань складати цілісне уявлення про об'єкти, які вивчаються, за необхідності поповнювати прогалини в знаннях із різних предметів тощо. Засвоєння досвіду творчої діяльності учнями необхідно для їхнього подальшого життя, адже творча особистість в змозі самостійно здобувати нові знання, переносити їх у нові ситуації, опановувати та конструювати нові способи діяльності, успішно займатися самоосвітою.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРОВАНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Дослідження особливостей формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності

Здійснивши аналіз стану методичного забезпечення інтегрованих уроків мистецтва, ми намагалися з'ясувати, який зміст образотворчого мистецтва закладений у діючих програмах для початкової школи, наявність позитивних і негативних моментів у традиційних, альтернативних, авторських програмах для початкової школи.

Відомо, що на сьогоднішній день актуальності досягла ідея формування творчої особистості учня через мистецтво, ідея рівноцінності та взаємодоповнюваності художнього і наукового пізнання. Дослідник Б.Неменський стверджував, що «мистецтво, як і всі інші шкільні предмети, може й повинно передавати новому поколінню величезний людський досвід. Характер досвіду, представленого у мистецтві, двобічний. Такий досвід відносять до професійного досвіду мистецтва і соціально, емоційно-морального досвіду людства». Тобто перший досвід розвиває в дитині просторове мислення, професійні навички та знання мистецтва, розвиток ока, руки. Другий досвід знайомить учня у важливий, вже накопичений і розроблений мистецтвом, світ людських відносин. Таким чином, перший досвід розуміють як більш частковий, окремий, спеціальний. Другий є загальнолюдським, універсальним [54].

Варто нагадати, що практика формування позитивного ставлення учнів до художньої діяльності суттєво різнилась в окремі періоди розвитку школи. У програмах з образотворчого мистецтва 20-х років основна увага приділялась вихованню у дітей працелюбства, формуванню свідомого ставлення до художньої діяльності. У змісті навчання пріоритети надавались ознайомленню учнів із різними видами мистецтва. Хоча значна роль

відводилась суспільно корисній праці, спрямованість на художню працю була відсутня.

У тридцяті роки XX століття значно зріс інтерес до художньої діяльності молодших школярів. Був розроблений зміст навчального предмета “Малювання, краснопис і креслення”, на який відводилося до десяти відсотків навчального часу та визначені основні напрямки формування позитивного ставлення до художньої діяльності. У 50-60 роки минулого століття до змісту шкільної освіти були включені елементи художньої праці та розроблені варіанти навчальних програм і методичних рекомендацій з образотворчого мистецтва та художньої праці в початкових класах.

У 80-х роках двадцятого століття Б.Неменський [54] створив програму для загальноосвітньої школи “Образотворче мистецтво і художня праця”. Методологічною основою стало поняття художнього образу – формування у школярів здатності посилено сприймати і самостійно створювати образ. У програмі художня діяльність школярів була визначена такими напрямками: робота на площині (графіка, живопис, аплікація), об’ємнопросторові види художньої діяльності (ліплення, художнє конструювання, елементи технічної естетики і дизайну), організація художнього сприймання (естетичне сприймання довкілля, сприймання творів мистецтва).

Згодом основні напрямки і зміст цієї програми були покладені в основу програми з образотворчого мистецтва для учнів 1-4 класів. Від традиційної вона відрізнялась структурою, змістом, метою, завданнями, науковою термінологією та варіативністю користування. Тому перед учителем початкових класів поставали вимоги, які стосуються рівня професійних художньо-трудових знань, умінь і здатності бачити художнє начало в багатьох галузях життєдіяльності людини.

Сьогодні зміст традиційних, альтернативних, авторських програм, які використовують в Новій українській школі обов’язково базуються на традиційних уміннях та навичках, якими повинен оволодіти кожен школяр. До них входять різні технологічні операції: кляксографія, набризк,

кольорознавство, монотипія, акватипія, аплікація, навички комбінування художніх об'єктів різними способами тощо, а художньо-трудова діяльність розглядається варіативною частиною, зміст якої може бути конкретизований на шкільному і регіональному рівнях.

Так, в Типовій освітній програмі, яка орієнтована для закладів загальної середньої освіти, нас цікавлять саме 1-4 класи «метою мистецької освітньої галузі є формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової художньої спадщини» [51]

На думку сучасних науковців С.Антоновича, Б.Неменського, М.Станкевича, В.Тименка [2; 54; 74], конструктивно-технологічний та мистецький підходи в реалізації змісту образотворчого мистецтва в умовах сучасної початкової школи сприяє не тільки задоволенню суспільних потреб, а й продуктивній розробці особистісно-орієнтованої моделі початкової освіти, формуванню всебічно розвиненої особистості молодшого школяра, яка здатна до конструктивного перетворення довкілля на основі гармонійного співвідношення доцільності та краси.

Реалізація змісту інтегрованого курсу «Мистецтво» в початковій школі спрямовується на мистецький, художній, естетичний, інтелектуальний і політехнічний розвиток молодших школярів. У програмі навчальний матеріал представлений у вигляді поділу за видами художньої діяльності із врахуванням індивідуальних та вікових особливостей учнів. Так, до прикладу виокремлюють такі розділи: зображення на площині, декоративно-прикладна діяльність, основи дизайну, ліплення, аплікація, сприймання мистецтва і довкілля. Це дозволяє вчителю початкової школи об'єднувати різні види інтегрованої художньої діяльності у вигляді циклів і розподіляти матеріал у раціональній формі.

Сьогодні вчителі вправі обирати ту програму і авторський колектив підготовлених підручників, які вони на педагогічній раді школи визначили.

Саме тому в нашому дослідженні ми проаналізували програми різних авторів та альтернативні програми в яких чітко простежується інтегрована художня діяльність.

Так, до прикладу в програмі В.Тименка «Художня праця», можемо спостерігати у пояснювальній записці, що особливою характеристикою художньої праці є гармонійне поєднання прикладної та естетичної функцій краси і доцільності, емоційного і раціонального. В навчальній програмі визначена мета художньої праці – це забезпечення цілісного сприймання учнями культурного простору України, а також розвиток у школярів творчої активності під час інтегрованої художньої діяльності. Це допомагає школярам засвоювати через образи композиційну довершеність об'єктів, явищ і предметів навколишнього світу і, це допоможе, впорядковуванню, аналізу та інтегруванню розрізнених знань [74].

Аналіз програмових вимог у процесі художнього конструювання реалізуються такі завдання: «ознайомлення з образотворчим мистецтвом (живописом, скульптурою, графікою) і необразотворчим, який включатиме вивчення елементів архітектури, декоративно-прикладного мистецтва, основ дизайну та їх специфічними засобами художньої виразності; формування у молодших школярів особистісно ціннісного ставлення до пластичних видів мистецтв, до різних технік і жанрів інтегрованої художньої творчості; розвиток творчої активності дітей у художній праці на основі взаємодоповнюваності думки, почуття, практичної дії; участь у художній продуктивній діяльності, пов'язаній з естетичним оформленням повсякденного побуту та художньо-трудовими традиціями і календарно-обрядовими святами українського народу». Програма орієнтована на **конструктивно-художній підхід** у вирішенні навчальних завдань із пластичних видів мистецтв в НУШ [62].

У альтернативній навчальній програмі “Основи дизайну” для учнів 2-11 класів під редакцією авторів Г.Левченко, І.Волощука, Л.Загайкевича, Г.Кондратюка головною метою виділяють розвиток художньо-

конструкторського мислення, естетичних смаків. Зазначена програма складається із двох частин: інваріативної та варіативної. Проаналізуємо їх. До інваріативної частини входять такі види діяльності: образотворче мистецтво, моделювання і художнє конструювання. До варіативної частини включена суспільно корисна діяльність, що передбачає створення виробів для потреб своєї школи [41].

Програма Л.Бабенко “Художня праця” [4] спрямована переважно на виконання не художньої праці, а завдань з образотворчого мистецтва, тобто автор ідентифікує художню працю з образотворчим мистецтвом. На нашу думку, спостерігається невідповідність між формою та змістом програми.

Складовими частинами альтернативної програми “Художня творчість” розробником якої є Н.Володіна-Панченко є: комплексне навчання дітей; взаємодії та взаємопроникненню виучуваних різновидів мистецтв у рамках кожного предмета; активізація мислення, фантазії та художньої уяви школярів в ігрових і проблемних ситуаціях на кожному уроці; виокремлено роль композиції як умови, яка створює можливості для найповнішого виявлення творчих здібностей молодших школярів. На уроках художньої творчості молодші школярі вчаться працювати з різноманітними матеріалами, використовуючи їх, як художні, знайомляться з елементами ліплення, аплікації, графіки, живопису, конструювання тощо [13].

Отже, метою інтегрованих мистецьких курсів з є формування технічної та художньої творчості учнів, використання елементів винахідництва, забезпечення для учнів цілісного сприймання сучасного культурного простору України, формування у школярів творчої активності в процесі інтегрованої художньої діяльності. Однак, вчителі початкових класів не завжди чітко уявляють специфіку інтегрованих уроків образотворчого мистецтва та художньої праці. Часто між розробниками програм і авторами посібників також спостерігається розбіжність у поглядах на зміст образотворчого мистецтва та художньої праці в сучасній початковій школі. Саме ці аспекти сприяють реалізації конкретних методик формування

творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності.

Формування творчої особистості молодшого школяра в умовах сьогодення є соціальною необхідністю. Важливим завданням вчителя початкової школи є формування творчої особистості в інтегрованій художній діяльності, яке передбачає розв'язання ряду завдань, а також виявлення чинників творчих здібностей, розробка специфічних методів роботи, створення інноваційних методик формування творчої особистості молодшого школяра.

Щодо підходів та методів діагностики творчих здібностей молодших школярів в інтегрованій художній діяльності, то їх можна класифікувати наступним чином. До першої групи методів відносимо тестові методики, які констатують результати діяльності досліджуваного; до другої – ті, які слабо регламентують результати діяльності. До третьої групи методів належать тестові методики, які не регламентують діяльність досліджуваного.

Варто зауважити, що проблема формування творчих здібностей молодших школярів є більш гострою, ніж їх діагностика. Аналіз літератури дозволив здійснити короткий огляд зарубіжних методик, які спрямовані на формування творчих здібностей в інтегрованій художній діяльності.

Основне положення методики Р.Крачфілда полягає в тому, що творчі здібності можуть бути розвинуті в процесі розв'язання творчих задач. Значний інтерес викликає методика Е.Торренса, який пропонує поетапну систему формування творчого мислення. Основна думка Торренса полягає в тому, що мислення необхідно звільнити від нав'язаних ззовні обмежень, стандартів.

Великий інтерес викликають дослідження американського психолога Едварда Де Боно. У своїх працях він пропонує конкретну програму розвитку творчого мислення, яка базується на п'яти принципах. Перший принцип полягає в тому, що при появі проблеми важливо виділити необхідні та достатні умови її розв'язання. Якщо ж намагатися використовувати всі

запропоновані умови без доведення їх необхідності в даній ситуації, то можна лише ускладнити процес розв'язання. Другий принцип – здатність відкидати свій минулий досвід, який був отриманий при розв'язанні подібних проблем, та підходити до вирішення проблеми новим, нешаблонним способом. Адже дуже часто схожість задач є лише зовнішньою, і застосування старих методів гальмує процес розв'язання. Третій принцип – здатність бачити багатофункціональність речі. Четвертий – здатність до поєднання протилежних ідей із різноманітних галузей знань і використання такого поєднання для розв'язання проблеми. Це стосується насамперед уміння створювати асоціації. П'ятий принцип – здатність до усвідомлення протилежної ідеї в даній сфері та звільнення від її впливу при розв'язанні конкретної проблеми.

Де Боно розробив певний набір прийомів, які сприяють творчому розвитку, опанування ними приходить у процесі своєрідної гри. До таких прийомів відносять “функціональний аналіз”, “структурний аналіз”. Наприклад, пропонується провести структурний аналіз та функціональний аналіз такого предмета, як глечик: структурний аналіз – ємкість, глина тощо, функціональний аналіз – посуд, зручний, естетичний тощо. Необхідно назвати якомога більше способів застосування даного предмета, його функцій, складових частин. Причому це різноманіття має бути оригінальним. Наступним прийомом є “оцінка всіх факторів” у певній запропонованій ситуації.

Наступні прийоми: “мета, завдання, наміри”, що призводять до певної ситуації та визначають її розвиток. “Позитивне, негативне, цікаве” у даній ситуації, тобто необхідно вказати, що у структурі і якостях предмета чи явища є позитивно-негативним, а що цікавим. Щоб успішно оволодіти цим прийомом, необхідно застосовувати структурний аналіз і функціональний аналіз. “Загальна перевага”, що вигідно відрізняє дану ситуацію від подібних. “Точки зору” різних людей на дану ситуацію, на події, що до неї привели. “Наслідки і результати”, до яких призвела дана ситуація, подія.

“Альтернативи, можливості, висновки” з даної події, ситуації. Застосування кожного прийому передбачає варіативність відповідей, їх різноманітність та оригінальність [64, с.34-36].

Так під час проходження професійної педагогічної практики нами було виявлено можливості молодших школярів виразити свої почуття під час виконання творчих робіт, використовуючи при цьому інноваційні художні техніки та прийоми. Також в ході педагогічної практики ми стикнулися з проблемою недостатньої обізнаності школярів із творами декоративно-прикладного мистецтва. Саме це спонукало на до визначення існуючої проблеми та потреби окреслити шляхи для її вирішення.

При проходженні професійної педагогічної практики ми провели констатувальний експеримент на базі Верхньостанівецького закладу загальної середньої освіти I - III ступенів Брусницької сільської ради Вижницького району Чернівецької області, в якому взяли участь 45 учнів та 8 вчителів початкової школи

У процесі констатувального експерименту були поставлені такі завдання:

- 1) визначити рівень сформованості творчої особистості учня 1-4 класів у процесі інтегрованої художньої діяльності;
- 2) сприяти виявленню умінь учнів творчо підходити до вирішення поставленої задачі;
- 3) проаналізувати зв'язок зацікавленості школярами творами декоративно-прикладного мистецтва та рівня їх розуміння з рівнем виконання практичних робіт.

У ході дослідження ми орієнтувалися на запропоновані науковцем Л.В.Старовойт критерії формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності [69].

Так, науковець Леся Василівна Старовойт виділяє одним із перших критеріїв мотиваційно-особистісний компонент. Сутність даного критерію вбачаємо в позитивному ставленні до творчої діяльності школяра, прагненні

заохочення власної самостійної діяльності, цілеспрямованості, відповідальності, старанності, впевненості, самостійності, оригінальності, швидкості, здатності до співпраці та самовдосконалення [69].

Науковець Л.Старовойт трактує наступні компоненти, як: «Емоційно-аксіологічний компонент – емоційно-почуттєве ставлення до праці, емоційне задоволення від самого процесу праці, її результатів, інтерес і потреба в предметно-перетворювальній діяльності, система ціннісних орієнтацій дитини у праці, її оцінні судження, соціальні установки. Когнітивний компонент – знання трудового процесу, його ресурсного забезпечення, моральних норм і правил поведінки під час виконання трудових завдань, аналітико-синтетичні здібності, здатність до узагальнення, систематизації, вміння виділити головне, кмітливість, критичність мислення, уміння переносити та використовувати знання у новій ситуації, незалежність суджень, відступ від стереотипності. Діяльнісний компонент – наявність досвіду в предметно-перетворювальній діяльності, сформованість організаторських і виконавських умінь і навичок, виявлення при цьому ініціативи, активності, самостійності, творчості, відповідальності, потяг до гармонії у процесі та результаті діяльності» [69].

У експериментальному дослідженні прийняли участь відібрані перші класи. Під час констатувального етапу експерименту учні мали можливість виконати творчі завдання та прийняти участь в анкетуванні та тестуванні. Так, ми орієнтувалися в дослідження на використання тестів П.Торранса, які дозволили виявити здатність до мислення, а саме перетворення та асоціації, уміння генерувати й пропонувати нові цікаві ідеї) [32]. Пропонуємо зразки окремих тестів.

Тест 1. «Створи свій малюнок». Для реалізації цього тесту, вчителю необхідно підготувати такий допоміжний матеріал, як простий олівець, тестовий бланк, який буде розкреслений на 10 клітинок в яких будуть зображені графічні геометричні контури різних розмірів та форми. (див. дод. А, рис. А.1).

Перед виконанням завдання учні отримали усну інструкцію: “На аркуші паперу намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії, то отримаємо цікаві предмети або сюжетні картинки. Намагайтесь придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Придумайте цікаві назви для кожного малюнка”. Час виконання 10 хвилин.

Тест показав високий показник швидкості генерування ідей (високий рівень виявили 33,5% учнів). Це можна пояснити тим, що дітям пропонуються подібні завдання на уроках. Крім того, у цьому віці учні в змозі побудувати невеликий ряд асоціативних зв’язків.

Однак тест 1. виявив низький рівень оригінальності мислення. Здебільшого молодші школярі зображували пташку, дерево, іграшки, блискавку, обличчя, предмети побуту, оригінальність яких оцінювалась найнижче (рис.1.1); характерними були зображення конкретних речей, абстрактні поняття залишались поза увагою.

Рис. 1.1. Зразки виконання тесту № 1. Низький рівень оригінальності

Результати гнучкості мислення вказують, що 58,4% учнів показали низьку гнучкість мислення: здебільшого малювали предмети, які належать до двох-чотирьох категорій, при чому до числа категорій ми відносили як малюнки, так і їх назви (рис.1.2).

Показники старанності теж є не надто високими, що вказує на формальний підхід до виконання практичних завдань.

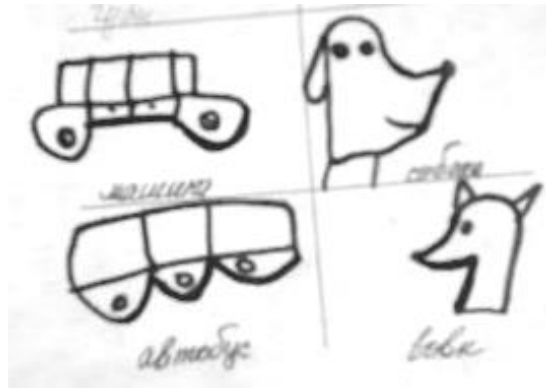

Рис. 1.2. Варіанти виконання тесту № 1., які демонструють низький рівень гнучкості мислення

Наступний тест, який використовували в дослідженні – це тест №2., який називається “Лінії”.

Вчитель перед тим, як виконати даний тест пропонує усний інструктаж: «Побудуйте якомога більше предметів або сюжетних картинок з кожної пари ліній (див. дод. А, рис. А.2). Ці лінії мають складати основну частину вашого малюнка. Олівцем домалюйте лінії до кожної пари, щоб картина була завершеною. Придумайте назву до кожної картинки». Час на виконання даного тесту – 10 хвилин. Дане завдання дозволило оцінити оригінальність, за яку додавалися додаткові бали при нестандартному мисленні та відхиленню від загальноприйнятого прийнятого, що проявлялося в поєднанні декількох зображень (фігур), які повторювалися в єдиний малюнок. Результати такого тестування продемонстрували найнижчу оригінальність мислення. Пояснення цього факт знаходимо в тому, що в учні слабо розвинене відчуття композиції, а також їм важко відійти від шаблонів і нав'язаних стереотипів. Результати таких робіт демонструємо на рис.1.3.

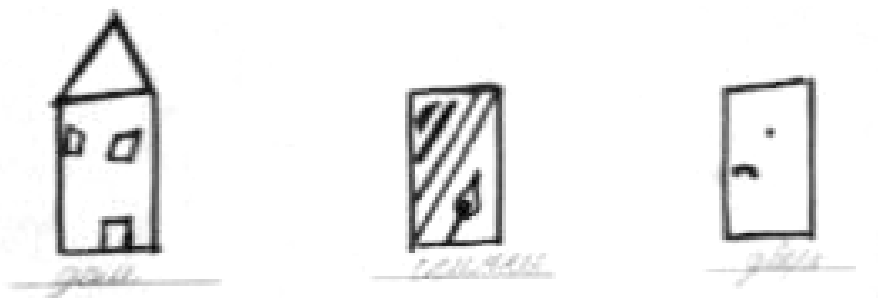

Рис. 1.3. Зразки виконання тесту № 2, які демонструють низький рівень оригінальності

При цьому, можемо констатувати, що 32,5% першокласників продемонстрували досить високі показники швидкості мислення. Тим самим можемо представити кількісну характеристику швидкості мислення за результатами поданого тесту (див. табл.2.1)

Таблиця 2.1

**Розподіл молодших школярів за рівнями творчості
(тест №2 “Лінії”)**

Визначені показник	Рівень		
	низький	середній	високий
	%	%	%
швидкість	28,3	39,2	32,5
гнучкість	41,6	56,2	2,2
оригінальність	97,6	2,4	0
старанність	33,5	46,2	20,3

Результати представлені в таблиці дозволяють зробити висновок, що результати гнучкості мислення демонструють, що учням важко виходити за межі визначених категорій під час художньої діяльності, оскільки 41,6% молодших школярів у своїх роботах запропонували не більше 4 категорій (рис.1.4). Максимальну кількість категорій, використали у своїх творчих роботах лише 2,2% молодших школяра.

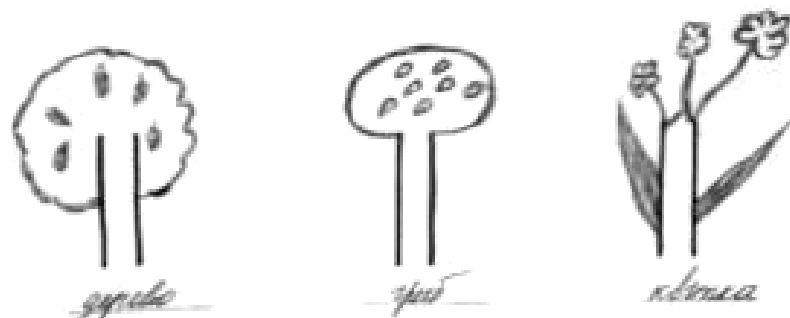

Рис. 1.4. Варіанти виконання тесту № 2, який демонструє досить низький рівень гнучкості мислення

Так, при аналізі теста №2, можемо констатувати, що тільки 20,3% молодших школярів прагнуть до деталізації образів, проявляють старанність при виконанні творчих робіт, тоді, як 33,5% школяра виявили низький рівень

старанності (рис.1.5). Можемо трактувати це так, що для учнів при виконанні роботи характерна зайва несуттєва деталізація образів.

Рис. 1.5. Варіант виконання тесту № 2, який вказує на низький рівень старанності учнів

Таким чином, можемо підсумувати результати тесту, високий рівень швидкості мислення показали в середньому 33% школяра, середній – 39% молодших школярів, низький – відповідно 28%. Високий рівень гнучкості мислення в виявили у 4,4% дітей, середній – відповідно 45,5%, низький – 50,1% молодших школярів. Щодо оригінальності мислення високий рівень продемонстрували 4,7% дітей, середній – 11,6%, низький – 83,7% учнів. Високий рівень старанності в середньому показало 17,1% школярів, середній – 35,9%, а низький – 47% молодших школярів.

Тобто, можемо констатувати, що загальні результати проведеного тестування демонструють незадовільний стан сформованості творчої особистості учнів початкової школи.

З метою з'ясування, наскільки глибоко учні початкових класів знайомі з різноманітними видами декоративно-ужиткового мистецтва, було запропоновано дати відповідь на ряд запитань (зразок анкети представлений у додатку Б1.-Б2.-Б.3). З'ясувалось, що 67,5% дітей, відтворюючи природу, намалювали б картину, відповідно улюбленим видом діяльності є малювання. Це пояснюється віковими особливостями молодших школярів, а також тим, що у школі основна увага звертається саме на виконання малюнків. Діти практично не знайомі з іншими видами мистецтва. Їм важко уявити, як можна зобразити природу, використовуючи інші, крім кольору, засоби художньої виразності. Практично не проводиться робота над

розвитком творчого мислення. Опитування показало, що учні мало знайомі з такими видами декоративно-ужиткового мистецтва, як писанкарство та витинанка. Лише близько 26,1% учнів близько знайомі з вишиванням та займаються цим видом діяльності, причому значна частина інформації, яку діти отримують про вишивку, йде з сім'ї, зокрема, від бабусь.

Таким чином, результати опитування свідчать на те, що, по-перше, учні не мають повної інформації про різновиди декоративно-ужиткового мистецтва, по-друге, вчителі здебільшого мають обмежені виконавські можливості, що зумовлено їхньою недостатньою професійною підготовкою, по-третє, у дітей наявний технічний підхід до оцінки творів декоративно-ужиткового мистецтва. Під час ознайомлення з видами декоративно-ужиткового мистецтва мало або й зовсім не звертається увага на художньо-естетичну значущість твору.

Паралельно учням пропонувалось дати відповідь на питання: які види мистецтва вони знають (зразок опитувальника представлений у додатку Б.2). 73,8% учнів назвали лише образотворче мистецтво, 42,3% – не орієнтуються у даному питанні, плутають різні поняття, зараховуючи до мистецтва спорт чи креслення, 85,2% учнів не змогли дати відповідь на питання, що є результатом декоративно-ужиткового мистецтва. Учні не розуміють усієї сутності народного мистецтва, не вміють абстрагуватись.

З метою виявлення рівня зацікавленості дітей у спілкуванні з творами народного мистецтва та визначення вміння учнів давати естетичну оцінку творам мистецтва дітям було запропоновано дати порівняльно-оціночну характеристику речам, які несуть у собі різне призначення: утилітарне та художнє (зразок опитувальника представлений у додатку Б.4). Аналіз отриманих результатів засвідчив, що учні інтуїтивно відчують цінність творів декоративно-ужиткового мистецтва, але пояснити чим цінний певний виріб народного мистецтва змогли лише одиниці (13,6%). Такий результат нашої роботи на певні висновки: учням не вистачає елементарних знань природи декоративно-ужиткового мистецтва, більшість керується інтуїцією;

через відсутність системи роботи по ознайомленню з творами декоративно-ужиткового мистецтва та виробленню їх художньої оцінки, дітям важко давати естетичну оцінку творам мистецтва; робота в школі не спрямована на художньо-оцінний розвиток дитини; досить низький рівень зацікавленості дітей у спілкуванні з творами народного мистецтва.

Враховуючи сказане необхідно забезпечити всі умови, щоб уроки художньої праці та особливо образотворчого мистецтва носили елементи інтегрованої художньої діяльності. Відповідно, вони мають базуватись на декоративно-прикладному мистецтві, охоплювати образність його мови, художню “кухню”, а не лише розвивати формальні навички різати, оздоблювати, бо лише техніка виконання не замінить мистецтво, розуміння художнього образу не сприятиме формуванню творчої особистості молодших школярів.

Необхідно відзначити, що в сфері художнього конструювання існує безліч спеціальних прийомів, які майстер використовує при створенні тієї чи іншої речі. Ці прийоми складають техніку художнього вирішення, і вивчення їх в школі, безумовно, дуже важливе. Однак починати формування художнього ставлення до світу речей у дітей слід не з цих прийомів. Вивчення будь-якої техніки буде недоречним, якщо ми не зможемо підготувати для цього відповідний ґрунт. Саме тому основне завдання уроків трудового навчання, образотворчого мистецтва та художньої праці має полягати у формуванні у молодших школярів художнього сприймання творів мистецтва, почуття гармонійної речі. Формування творчих здібностей в інтегрованій художній діяльності супроводжується відповідною емоційною реакцією. Вони можуть проявлятися як естетична насолода чи задоволення художнім процесом.

Виключної цінності набуває звернення до народознавчого матеріалу. Шляхи формування творчої особистості школяра засобами декоративно-ужиткового мистецтва безмежно різноманітні. Адже народне мистецтво користується цілим арсеналом специфічних засобів, яких не має жодна з

інших форм людської діяльності. Таким чином, можемо констатувати, що всі визначені в параграфі 2.1. труднощі визначили необхідність обґрунтування педагогічних умов та методики формування творчої особистості молодшого школяра в інтегрованій художній діяльності.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов творчої особистості молодшого школяра у процесі вивчення інтегрованих мистецьких курсів початкової школи

Суспільні процеси, які відбуваються в Україні, передбачають створення належних педагогічних умов, опрацювання нових підходів і проблем усієї системи мистецької освітньої галузі, дотримання цих умов сприятиме формуванню творчої особистості молодшого школяра. Наукове осмислення і практичне розв'язання даних завдань нерозривно пов'язане з інтеграцією фундаментальної освіти і образотворчого мистецтва, їх взаємодією і наступністю. Саме тому визначено, що одним із пріоритетних завдань освіти є формування творчої особистості. Розв'язання яких передбачає використання всього спектру педагогічних засобів, методів та форм, які формують естетичний ідеал, виражаючи його у вигляді художніх образів, з допомогою яких естетичні цінності суспільства перетворюються в особистий досвід школяра, в органічні здобутки його характеру.

Проаналізувавши науково-педагогічну літературу, зупинимось на аналізі праць, в яких розкрито педагогічні умови формування творчої особистості школяра, це і Ш.Амонашвілі, Ю.Бабанський, Я.Коменський, Б.Нікітін, Дж.Сміт, Л.Харламов та ін.

Інші вчені С.Аніскін, Н.Арініна, В.Караковський, Р.Штейнер та ін розглядають дане питання комплексно, як синтез педагогічних, а також естетичних умов, вказуючи на систему організації навчального процесу в початковій школі. Так, науковці вказують, що педагогічні умови формування творчої особистості молодших школярів включають дві важливі спрямованості: суб'єктивну та об'єктивну. Проаналізуємо їх. Двобічність

характерна для суб'єктивних умов. Переконані, що з одного боку така спрямованість включає обов'язково: суб'єктивно-індивідуальні, інтелектуальні, психологічні, фізіологічні особливості кожної дитини; а з іншого боку основою творчої особистості є інтелектуально-психологічні особливості самого педагога. Сьогодні суспільство чекає від вчителя формування у творчої особистості молодшого школяра таких якісних характеристик, як інтелект, наполегливість, інтуїція, пам'ять, уява, цілісність сприймання, мислення, мовлення та здатність до оціночних дій. Можемо констатувати, що для всебічного гармонійного розвитку дитини необхідні і суб'єктивні чинники, які впливають на формування творчої особистості молодших школярів, і вони майже не відрізняються від загально прийнятих. Тому, досить часто, суб'єктивні умови формування творчої особистості школяра характеризують як індивідуально-творчі. Так, в результаті безпосередньої взаємодії педагога з учнями, такі умови стають ефективними та знаходять своє вираження, тобто проявляються через об'єктивно-суб'єктивні умови. Їх сутність полягає в тому, щоб створити емоційно-сприятливу атмосферу на уроці, емоційно-психологічний комфорт для кожного учня, демократичний стиль спілкування учителя та учнів, свобода вибору форм та методів творчої діяльності.

Основна мета об'єктивних педагогічних умов полягає у створенні таких зовнішніх факторів для навчання, які будуть поєднувати в собі різні естетичні якості навколишнього світу. Ці умови передбачають дотримання ергономічних та естетичних норм організації шкільного класного середовища.

Проаналізувавши науково-методичну та методологічну літературу виокремили такі педагогічні умови:

- орієнтація на вірне сприймання естетичного потенціалу декоративно-прикладного мистецтва молодшими школярами.
- активізація пізнавальної діяльності та мотивації творчої діяльності учнів в процесі інтегрованої художньої діяльності шляхом

трансформації когнітивного змісту в емоційний;

- використання диференційованих творчих завдань на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художня праця;
- дотримання поліхудожнього підходу до творчості учнів у процесі інтегрованої художньої діяльності;

Проаналізуємо доцільність використання запропонованих педагогічних умов в навчально-виховному процесі сучасної початкової школи:

Орієнтація на вірне сприймання естетичного потенціалу декоративно-прикладного мистецтва молодшими школярами.

Дана педагогічна умова дозволила нам в ході дослідження опиратися не тільки на логічну складову навчального процесу, а й на емоційну сторону формування учня. Часто в освіті виникають труднощі, які спричинені не вірною думкою, про те, що емоційне відчуття і духовне життя особистості сформуються самі по собі. Аналіз теоретичних підходів дозволив з'ясувати, що людина обов'язково потребує емоційної духовної спрямованості. І тільки мистецтво допомагає дитині і налаштовує на творче сприймання навколишнього світу, визначає систему людських норм та цінностей, активно формує її духовний світ. Сьогодні науковці переконують, що важлива роль та виховний вплив мистецтва на молодшого школяра являють собою складний двосторонній процес. Даний процес передбачає активну взаємодію мистецького твору і школяра та відіграє невід'ємну роль у духовному розвитку учня, в його естетичному вихованні [46, с. 137-138].

Позитивною якістю художньої виразності творів декоративно-прикладного мистецтва є пластичність, тобто характерний вияв краси через засіб трактування форм, які характеризуються м'якістю, плавністю, співрозмірністю ліній, площини, силуету, вишуканістю руху тощо.. Основною композиційною прикметою художності таких видів декоративних творів, як витинанки, мереживо, вишивка, ажурне різьблення у дереві і кістці, є ажурність [24; 69].

Основні носії широкого спектру інформації – композиційні елементи твору (знак, символ, емблема) та оздоблення. Візуальною основою всіх семантичних засобів була й залишається інакомовна і загадкова, грайлива і химерна особливість, сплетені в єдину художню і стильову структуру. Таким чином, декоративно-прикладне мистецтво користується цілим арсеналом специфічних засобів [69, с. 12].

Сьогодні питання емоцій та творчості учня сучасною педагогічною наукою виноситься на перший план. Так, В.Сухомлинський [71] наголошував, що в період дитинства мислительні процеси мають бути тісно пов'язані з живими, яскравими предметами навколишнього світу. Емоційна насиченість сприймання – це духовний заряд дитячої творчості.

Педагогічна цінність пізнання декоративно-прикладного мистецтва на уроках мистецької освітньої галузі в початковій школі полягає у тому, що твори цього виду мистецтва дозволяють виховувати в молодших школярів відповідну культуру сприймання матеріального і духовного світу, допомагають формуванню естетичного ставлення до дійсності, сприяють глибшому пізнанню художніх засобів інших видів мистецтва, сприяють формуванню творчих здібностей.

Одне із завдань, що стоїть перед учителем, полягає у допомозі дітям зрозуміти художній задум твору, з'ясувати основні принципи декоративно-прикладного мистецтва, що виражаються, по-перше, в необхідності взаємозв'язку форми предмета з його функціональним призначенням, по-друге, у співвідношенні форми і матеріалу і, по-третє, форми і прикраси. У творчості народних майстрів ми постійно зустрічаємось з глибоким розумінням органічного зв'язку естетичного сприймання форми предмета з його функціональним призначенням.

Доведено, що самою ефективною та діяльною формою ознайомлення молодших школярів з народним мистецтвом є практична робота учнів у створенні власних виробів, які вони можуть виготовити із глини, пластиліну, вишивають, розписують пензликом чи створюють аплікацію.

Такі творчі роботи сприяють виникненню в уяві учнів яскравих образів і допомагають систематично розвивати інтерес до мистецької діяльності, декоративно-прикладного мистецтва та його результатів. Навіть самі назви таких творчих завдань – “Весняний сад”, “Осінь фєєрія”, “Чарівний світ писанки”, “Таємниці вишиванки”, “Чудо великого дня”, “Казкові глиняні пташки” – демонструють, що головну роль виконує образне поетичне начало, яке сприяє асоціативному мисленню та розвитку емоцій дитини.

Саме при виконанні творчих робіт учні набувають впевненості в тому, що вони можуть самотійно від початку і до завершення створюють гарні і необхідні у побуті та житті речі. Адже формування в учнів уміння розрізняти добро і зло в художньому відношенні є складовою для подальшого формування їх творчих здібностей, естетичного смаку та загальної художньої культури. Це потрібно, насамперед, для найповнішого розкриття природних схильностей дитини і формування її творчих здібностей, оскільки в цьому випадку використовуються етнопсихологічні особливості дітей.

Ми підтримуємо думку дослідників, що забезпечення творчого підходу на уроках мистецької освітньої галузі передбачає: ознайомлення дітей з художньо значущими творами (зокрема декоративно-прикладного мистецтва) та формування умінь розуміти ці твори; формування у молодших школярів емоційного відгуку на твір декоративно-ужиткового мистецтва (глибина емоційної реакції); формування в учнів позитивного оціночного ставлення до творів мистецтва; формування здібностей у молодших школярів до творчого вияву власних вражень.

Декоративно-ужиткове мистецтво сприяє глибокому та всебічному пізнанню рідного народу, його історії, культури, духовності і на цього основі допомагає пізнати кожній дитині саму себе як індивідуальності і як частки своєї нації, а через неї і всього людства. Знання філософського змісту, закладеного в українських писанках, вишиванках тощо. Вони є джерелом глибокого осмислення особистістю моральних і естетичних, екологічних і соціально-побутових проблем [2, с.50].

Могутня сила виховного впливу народного мистецтва пояснюється змістовністю створених ним художніх виробів і тими думками та переживаннями, які вони викликають у дитини. Цінність творів народного мистецтва визначається незвичайним умінням народного таланту закласти основи для виникнення у того, хто сприймає, “образу великої ємкості”, який здатний породити цілу палітру почуттів, асоціацій.

Активізація пізнавальної діяльності та мотивації творчої діяльності учнів в процесі інтегрованої художньої діяльності шляхом трансформації когнітивного змісту в емоційний. Саме дана педагогічна умова дозволяє врахувати особливості дитячої творчості.

Активізація пізнавальної діяльності та мотивації творчої діяльності молодших школярів на уроках мистецької освітньої галузі задля розуміння творчої роботи школярів може бути здійснена за допомогою таких підходів, як гносеологічний, психологічний та педагогічний.

При виконанні творчої роботи учні намагаються опиратися на власні сили та можливості, які вони набули раніше, ніж уміння розв’язувати творчі завдання, існуючий інтелектуальний та емоційний досвід.

С.Гончаренко наголошує, що формування особистості молодшого школяра відбувається в діяльності, яка керується системою стимулів, мотивів, притаманних даній особистості. Мотив є спонукальною причиною дій і вчинків людини. Як передумова й результат формування особистості виступають потреби [17, с.289]. В свою чергу мотивація, за С.Гончаренком, - це система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до реальних форм діяльності або поведінки [17, с.217].

Тому важливою умовою, що впливає на зміст і характер творчої роботи молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності, є мотивація, яка тісно пов’язана з потребами дитини. Потреба у творчості і потреба у самореалізації виникає на основі нахилів, здібностей, задатків, обдарованості, які можуть бути реалізовані через процеси включення дитини у діяльність, спілкування. За таких умов потреби є рухом здібностей у

реальному та уявному світах. Реалізація потреби у творчості діяльність переходить у самодіяльність і навпаки, а реалізація здібностей стає справжнім творчим самовираженням потенційних можливостей дитини. При цьому творчість збігається з процесом саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, самоствердження, самовиховання.

Загальна схема взаємозв'язку потреби та дії, запропонована О.Луком, виглядає таким чином: потяг та потреба викликають почуття, почуття породжують бажання, через бажання виникає думка, яка спонукає до виникнення думки та дії. О.Савченко запропонувала таку модель взаємозв'язку потреби і дії учнів молодшого шкільного віку [67, с.131]: потреба викликає мотив, а мотив породжує дію.

Мотивація, яка міцно пов'язана з потребами, поділяється на зовнішню та внутрішню. О.Савченко наголошує, що основними мотивами навчання молодших школярів є: почуття обов'язку, звичка виконувати вимоги дорослих, бажання заслужити похвалу вчителя, бажання порадувати батьків, страх перед покаранням, бажання одержувати відмінні оцінки, прагнення заробити винагороду, пізнавальний інтерес, прагнення утвердитися в класі, честолюбство [67, с. 136].

Варто нагадати, що чим сильніше бажання, тим кращі результати, але лише до певного порогу. Адже за умов дуже високого рівня мотивації різко скорочується чисельність правильних рішень (О.Леонтьєв), тому вчителю початкових класів в процесі інтегрованої художньої діяльності необхідно акцентувати увагу дітей на головному, на чому потрібно їм зосередитись. Це в свою чергу буде вагомим способом формування установки на сприймання.

Зазначимо, що діти у процесі творчої діяльності – своєрідні, хочуть по своєму передати побачене, сприйняте, почуте в навколишній дійсності та мистецтві. Але їм бракує знань і умінь, щоб повною мірою реалізувати творчий потенціал. Тому в процесі формування творчої особистості молодшого школяра на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художня праця виникає потреба в поступовому

залученні до художньої творчості, здобуваючи тим самим необхідний досвід творчої самореалізації. Зважаючи на це учитель має забезпечити необхідну мотивацію творчої діяльності учнів, сприяючи виявленню творчої активності дітей на уроці (Л.Кондрашова, О.Савченко) [33; 67]. На ефективність, послідовність організації та використання потенційних можливостей уроків мистецької освітньої галузі впливає розуміння учителем мети, завдань, методів, форм навчальної роботи на уроці.

У процесі предметно-пластичної діяльності збуджуються різні емоції та почуття, посилюється реакція дитини на впливи пізнавальних об'єктів, виробляється ціннісне ставлення до цих об'єктів. У суб'єктивно-об'єктивній взаємодії виникають ситуації, коли об'єкт виступає причиною, а суб'єктивна діяльність – наслідком самоствердження дитини для отримання певного творчого результату. Творчий результат стає причиною подальшого самопошуку шляхів глибинного пізнання об'єкта і створення досконалішого творчого здобутку. У процесі творчої діяльності думки, які виникають у свідомості дитини в результаті побаченого чи почутого, стають потужними, матеріалізуються у глині, пластиліні, папері, тканині, фарбах тощо, набуваючи видимих обрисів.

Зауважимо, що чуттєвих даних недостатньо для того, щоб сформувати образ, ефективно його побудувати та оперувати ним в різних творчих ситуаціях. Необхідно розкрити значення цих даних і виявити істотні загальні закономірності. Коли чуттєва тканина образу органічно поєднується зі значенням, утворюючи єдине ціле чуттєвого та раціонального, тоді він набуває цінності. Якщо образ відбиватиме лише те, що безпосередньо діє на органи чуття, то він не зможе забезпечувати цілеспрямованості дії, за таких умов поведінкою дитини повністю керувало б навколишнє середовище. В той же час, якщо образ матиме збіднену чуттєву основу, то він також не зможе забезпечити ефективної регуляції в умовах творчих завдань. Це означає, що у процесі творчої діяльності молодших школярів в процесі інтегрованої художньої діяльності необхідно визначити міру поєднання методів, що

допоможуть у формуванні чуттєвих та логічних складових частин образу.

Таким чином, для підсилення мотивації творчої діяльності школярів на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художня праця шляхом трансформації когнітивного змісту в емоційний необхідно враховувати специфіку таких уроків [69]:

- творча діяльність школяра не може виходити за межі знань, які він уже отримав, адже у дітей фактично відсутні необхідні знання для виконання практичних робіт;

- чітко відбирати необхідний навчальний матеріал;

- обов'язково неодноразово повторювати навчальний матеріал.

- різнобічний розвиток школяра;

- формування стійких інтересів до інтегративної художньої діяльності;

- навчання грамотного виконання практичних робіт під керівництвом вчителя.

- постійна підтримка та контроль вчителем творчої діяльності молодшого школяра;

- диференційований та індивідуальний підходи до школярів на уроках мистецької освітньої галузі в початковій школі;

- формування вірного оціночного ставлення до творів народного мистецтва.

Таким чином, посилення мотивації творчої діяльності учнів початкової школи шляхом трансформації когнітивного змісту в емоційний є важливою передумовою формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності.

Використання диференційованих творчих завдань на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художня праця.

Поняття творчості є процесом складних об'єктивно-суб'єктивних відносин між творцем та об'єктами творчості, єдністю пізнання та перетворення. Ми схилиємось до думки О.Савченко, яка стверджувала:

«Застосування диференційованих завдань на уроках має відповідати основним вимогам. Учитель повинен враховувати загальну готовність дітей до навчальної діяльності та готовність до засвоєння конкретного матеріалу; уміти передбачати труднощі, які можуть виникнути в дітей під час його засвоєння; у системі уроків використовувати диференційовані індивідуальні та групові завдання; проводити перспективний аналіз завдань» [67, с.2].

Важливо вчителю при моделюванні диференційованих завдань на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворчого мистецтва та художньої праці враховувати індивідуально-психологічні особливості дітей і пропонувати такі види роботи, які б сприяли якісному засвоєнню начального матеріалу, формували належні уміння і навички, допомагали появі позитивних мотивів.

Ми поділяємо думку Х.Дрєвелова, що дитині потрібно пропонувати такі завдання, на виконання яких у неї вистачило б часу, які передбачають творчий пошук, сприяють розвитку дослідницьких якостей учня. Для творчої діяльності властивий високий ступінь свободи у пошуках можливого рішення при виконанні завдань, самостійність у виборі засобів та шляхів розв'язання, а також здатність до систематичного цілеспрямованого комбінування та конструювання [23, с.24].

Отже, перед школою та вчителем стоять завдання сформувати творчу особистість молодшого школяра, що вимагає системи спеціальних диференційованих завдань творчого характеру. Під час уроків «Мистецтва», образотворчого мистецтва та художньої праці має враховувати специфіку змісту та форма цих завдань.

Дотримання поліхудожнього підходу до творчості учнів у процесі інтегрованої художньої діяльності.

Дана педагогічна умова дозволяє звернутися до досвіду вчителів практиків та науковців. Так, Людмила Масол переконує: «що загальна мистецька освіта гармонійно поєднує навчання, виховання і розвиток дітей та покликана підготувати їх до подальшої художньо-естетичної освіти.

Концептуальною ідеєю розроблення змісту загальної мистецької освіти є цілісне художньо-естетичне формування творчої особистості на основі взаємодії різних видів мистецтв та координації знань, умінь та уявлень, набуття яких необхідне для формування у свідомості учнів поліхудожнього та полікультурного образу світу. Мета загальної мистецької освіти – у процесі сприйняття творів вітчизняного та зарубіжного мистецтва і практичної художньої діяльності виховувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвивати загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, творчий потенціал особистості, забезпечити набуття учнями життєвих компетентностей – здатності до художньо-творчої самореалізації і готовності до духовного самовдосконалення» [46, с.35-42].

Важливу роль у творчій діяльності учнів на уроках «Мистецтва», образотворчого мистецтва та художньої праці відіграє навчання навичкам спостереження за навколишньою дійсністю. Тому учителю необхідно звертати увагу учнів на незвичайні, виняткові елементи в довколишньому середовищі, поєднання яких дасть поштовх до розвитку образного мислення, фантазії, уяви тощо. Дитину необхідно навчити бачити головне, властиве тільки цьому предмету, образу, миті, стану, явищу тощо, що є недосяжним для зору звичайного спостерігача [46, с.11].

Г.Тарасенко у своїх дослідженнях доводить, що сформувати гуманістичний світогляд – головну мету освіти сьогодення – неможливо поза естетичною константою буття. “Дитина просто не може не творити, адже це її органіка, спосіб самовираження, шлях до гармонії з довкіллям” [73, с.18]. Автор пропонує низку уроків милування, що на емоційно-образному рівні передбачають творче сприймання учнями краси природи і відображення власних вражень через виконання творчих завдань [73 с.13-14]. Г.Тарасенко зазначає, що організація дитячої творчості на природі у формі творчих години, присвячених конкретним об’єктам чи явищам природи, ігор-подорожей у природу, театру природи містять розвивальний потенціал [73, с.21-23].

Л.Виготський, підкреслюючи роль казки, наголошував, що процес взаємодії між організмом і світом, до якого зведені уся поведінка й психіка, знаходиться в дитини на найніжнішій і неоформленій стадії, і тому особливо гостро відчувається потреба у різних формах, що організовують емоцію. Інакше той потік вражень, які отримує дитина, і з чим їй важко упоратись, затоптав б і шокував її психіку. Тому оздоровче і цілюще значення в емоційному житті дитини належить розумній казці [15, с.298].

Цю думку підтримує А.Мелік-Пашаєв [49] і наголошує на тому, що саме казковій тематиці потрібно надавати перевагу, готуючи завдання, які передбачають творчу діяльність дітей. У дитини молодшого шкільного віку переважає образне мислення, тому шлях від розуміння частин до побудови цілісного образу надзвичайно складний. Таким чином використання казки як елемента літературної творчості допомагає у формування творчої особистості молодшого школяра на уроках мистецтва та художньої праці. Це допомагає дитині створити власний художній образ, який відповідатиме творчому задуму та полегшить сприймання та розуміння інформації, що містяться у художньому творі.

Важливим прийомом естетичного впливу на молодших школярів в процесі творчої діяльності на уроках мистецької освітньої галузі є м у з и к а. Вона по-своєму відтворює реальний світ, оперує можливостями емоційного впливу, звертається переважно до почуттів, емоцій, передаючи настрої людей у звукових образах. Музика заохочувально впливає на фантазію та уяву, що найяскравіше виявляється у дитячому віці. Для дитини зорові образи, які виникають під впливом музики, мають особливе й особистісне значення. На думку Д.Кабалевського музика здатна висловити рух людських почуттів та думок, порухи душі та серця. У цьому – її найкращі можливості й сила, секрет її незаперечної дії на слухачів, яких вона захоплює, кличе за собою [27, с.132].

Досвід шкільної практики, її аналіз та методичні напрацювання в галузі мистецтва у початковій школі дають підстави виокремлювати різні форми

використання музики в процесі творчої діяльності молодших школярів. Зокрема: музика як фон; музика як ілюстрація до теми; музика як об'єкт зображення. Використання музики як фону (І.Кабиш, В.Левитський), головною метою якого є підтримка концентрації уваги учнів, створення сприятливої атмосфери, що відповідатиме характеру завдання чи теми. Реалізується це використання через створення позитивного емоційного настрою та через музичний супровід до фрагментів уроку. Музика як ілюстрація до теми (В.Кузін, В.Петрушин) на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художньої праці використовується в бесідах про мистецтво. У цьому випадку музичні фрагменти сприяють виразності сприймання об'єктів, явищ, глибшому розумінню творчих завдань. Музика як об'єкт зображення (Д.Кабалевський, М.Чернявська) передбачає передачу настроїв та станів, які навіяні змістом музичного твору. Вона сприяє створенню відповідної атмосфери у процесі предметно-перетворювальної діяльності, що розвиває творчу уяву, концентрує і зосереджує увагу учнів. Музика допомагає створити адекватний навколишній дійсності образ, який сприймається чуттєво. Музика надає особливого характеру усім психічним процесам, пробуджує і стимулює роботу уяви, збуджуючи її працювати над новими втіленнями задумів.

Таким чином констатуємо, що формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності включають і розширення загальномистецької ерудиції школярів; накопичення досвіду спілкування відповідно до різних видів мистецтва; виховання здатності сприймання, інтерпретації та оцінювання мистецьких творів; уміння висловлювати власне ставлення до художніх творів, аргументуючи при цьому свої думки; формування інтелектуальної та емоційно-почуттєвої сфери, стимулювання художньо-образного мислення, інтуїції, збудження та асоціативної уяви.

Представлені нами педагогічні умови потребують підтвердження й перевірки. Тому нами було розроблено методику формування творчої

особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності.

2.3. Методика формування творчої особистості школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності

У результаті вивчення сучасних тенденцій формування творчої особистості молодшого школяра на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художньої праці після проведеного нами когнітивного дослідження ми дійшли висновку про необхідність з'ясування механізмів формування творчої особистості учнів у процесі інтегрованої художньої діяльності; вибору раціональних шляхів творчого розвитку школярів під час навчально-виховного процесу; вибору оптимальних методів та форм на уроках образотворчого мистецтва та художньої праці.

При виконанні магістерського дослідження ми виходили з того, що використання творів декоративно-прикладного мистецтва, активізація пізнавальної діяльності та мотивації творчої діяльності молодших школярів, застосування диференційованих творчих завдань, дотримання поліхудожнього підходу до творчої діяльності школярів під час інтегрованої художньої діяльності сприяє формуванню творчої особистості молодших школярів шляхом врахування індивідуальних та вікових особливостей школярів тощо.

Під час дослідження були поставлені і вирішувалися такі завдання:

1. Сприяти творчій діяльності молодших школярів, основою якої є естетичне ставлення до дійсності й мистецтва.
2. Сприяти посиленню мотивації творчої діяльності молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва і художньої праці шляхом трансформації когнітивного змісту в емоційний.
3. Використовувати диференційовані творчі завдання на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художньої

праці.

4. Реалізовувати поліхудожній підхід до творчої діяльності школярів у процесі інтегрованої художньої діяльності.

Запропоновані нами педагогічні умови формування творчої особистості школяра на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтва та художня праця були спрямовані на забезпечення емоційно-естетичного забарвлення творчого процесу, закріплення умінь й навичок знаходження необхідного емоційно-чуттєвого аналізу мистецьких творів, побудову художніх образів на основі власної фантазії, уяви та встановленні асоціативних зв'язків між малюнком, словом, жанром, музикою, навколишнім середовищем і власноручно виготовленим виробом. У ході дослідження ми сприяли формуванню в учнів умінь прислухатися до свого настрою, емоцій, почуттів, опиратися на естетичний досвід у художньому процесі, збагачували знання, уміння та уявлення школярів про найважливіші вияви естетичного в декоративно-прикладному мистецтві.

В ході дослідження ми передбачали надання предметно-перетворювальній діяльності учнів творчого характеру, що відбувалося за рахунок ознайомлення з художніми засобами виразності декоративно-прикладного мистецтва та найважливішими естетичними поняттями. Одна з головних ліній нашої експериментальної роботи полягала в організації сприймання творів декоративно-ужиткового мистецтва, трансформації когнітивного змісту в емоційний, формуванні умінь у молодших школярів створювати художній образ, підготовці та використанні диференційованих творчих завдань при вивченні інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художньої праці. Тому зміст дослідження передбачав врахування можливостей застосування міжпредметних зв'язків (за участю вербально-образних, сенсорно-моторних, емоційно-чуттєвих факторів).

Відповідно до представлених педагогічних умов нами було обґрунтовано методику формування творчої особистості молодшого школяра

у процесі інтегрованої художньої діяльності.

Так, методичним інструментарієм виступили добір дидактичних методів та прийомів, засобів та форм, що забезпечать творчу, емоційно піднесену атмосферу кожного заняття інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво, художньої праці. При цьому важливо використовувати різні методи організації та виконання навчально-пізнавальної художньої діяльності, до якої відносимо: словесні методи (художньо-естетичні бесіди, розповіді, описи тощо), наочні методи (спостереження молодшими школярами натуральних об'єктів, процесів або їх зображень), практичні методи (виконання мистецьких завдань, спостереження предметів і явищ у процесі художньої діяльності), методи особистого уподібнення, прямої символічної та фантастичної аналогії, метод контролю та самоконтролю, а також комплексне поєднання музики та художнього слова тощо.

Формою організації творчої діяльності учнів 1-4 класів у процесі інтегрованої художньої діяльності був комбінований урок. Так, на уроках намагалися з поясненням нової теми демонструвати твори майстрів, репродукції художніх творів, слайди тощо. Застосовували музичні та літературні твори, які слугували емоційному та змістовному доповненню до розкриття теми кожного уроку. Це дозволило молодшим школярам глибше усвідомити художній образ і більш творчо підійти до практичного виконання творчого завдання. Проте слід зазначити, що художнє слово та музика на уроках художньої праці та образотворчого мистецтва були не лише фоном, а й рівноцінними прийомами розширення духовного зв'язку учня з мистецтвом. Також під час практичної роботи молодших школярів ми здійснювали поточний інструктаж. Завершувалось заняття підведенням підсумків, що включало бесіду, виставку творчих дитячих робіт, театралізацію, різноманітні конкурси, заходи тощо.

У зміст уроків інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художня праця ми включили чотири типи нетрадиційних завдань: завдання морально-естетичного характеру, завдання художньо-

творчого спрямування, опанування молодшими школярами засобами художньої виразності та, сприймання творів декоративно-прикладного мистецтва. Основну увагу ми приділили детальному ознайомленню молодших школярів із лінією, формою, жанром та мовою художніх творів. Обов'язковою умовою вважаємо поєднання змісту та запропонованих складових.

В ході дослідження нами виділено такі етапи формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності: підготовчий, проєктивно-оціночний, художньо-творчий.

Підготовчий етап передбачав оволодіння учнями такими практичними вміннями та навичками, які сприятимуть виконанню підготовчих та тренувальних завдань і вправ, знайомство з художніми техніками виготовлення виробу, цілеспрямований аналіз об'єктів діяльності та визначення їх мистецького призначення, ознайомлення з різними видами декоративно-прикладного мистецтва, сприймання творів декоративно-прикладного мистецтва, відвідування виставок, музеїв тощо. На даному етапі школярі залучаються до творчого процесу, здійснюють найпростіші етапи відповідно до рівня їх знань та досвіду. На даному етапі вчитель може використовувати такі методи навчання, як розповідь, бесіда, пояснення, обговорення вражень та досвіду учнів, визначення способу та послідовності виконання виробу, переживання образів в уяві та сомооцінка і взаємооцінка результатів праці. При цьому сприймання творів декоративно-прикладного мистецтва здійснює сам учитель.

В ході **проєктивно-оціночного етапу** відбувається формування художнього мислення, конструкторських умінь, опанування різними художніми техніками виконання виробів, дизайнерською обробкою роботи, визначення способу та покроковості виготовлення виробу, здійснення порівняльної характеристики творів декоративно-прикладного мистецтва, формування оціночних суджень. Молодші школярі можуть виконувати посильні завдання, які передбачають елементи творчості. Саме тут

простежується вдосконалення умінь та навичок учнів, які вони набули на попередньому етапі. Таким чином відбувається процес формування тих умінь і навичок, які є необхідними для формування творчої діяльності, внаслідок чого діти мають можливість переносити знайомі дії у незнайомі ситуації, нестандартні обставини. Тобто формується таким чином творчий підхід до виконання практичних завдань, вибір нестандартних рішень при виконанні художнього виробу. Твори декоративно-прикладного мистецтва сприймаються через колективне обговорення та художню оцінку виробу. На даному етапі вчитель може використовувати такі методи навчання: сприймання та аналіз зразків декоративно-прикладного мистецтва, колективне обговорення зразків художніх творів, ілюстрації, дискусії та самостійне складання мистецького ескізу.

На художньо-творчому етапі відбувається забезпечення набутого учнями творчого досвіду в інтегрованій художній діяльності. Саме це дозволяє молодшим школярам вільно та усвідомлено приймати участь як в колективній, так і в індивідуальній творчості, при цьому використовувати знання та вміння, які були засвоєні раніше. На даному етапі варто здійснювати: 1)словесне формулювання школярами творчих задумів у художній формі (вірші, фрагменти казок, твори-мініатюри, різні інсценізації тощо), 2)використання графічних і кольорових засобів мистецької виразності для розробки практичних робіт у вигляді проектних макетів, моделей, композицій, які б дозволили проілюструвати словесно сформульовані творчі задуми. На даному етапі вчитель може використовувати такі методи навчання: художнє конструювання з різних пластичних матеріалів, коментування творчих мистецьких робіт, міні-твори, творчі розповіді, віршування, використання музичних композицій та художнього слова, творчі конкурси тощо.

Наведемо зразки прикладів підготовчих вправ, які сприяли розвитку активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. Учням пропонувалося завдання для розвитку уваги, зміст завдання передбачав

назвати всі предмети зображені на малюнку. Для реалізації диференційованого підходу ми завдання розширили і запропонували учням виготовити сюжетну аплікацію, у якій будуть представлені усі зображені предмети на рисунку.

Також пропонували і іншого типу завдання, які сприяли розвитку уваги учнів: «Знайди зайвий предмет», «Знайди розбіжності між об'єктами», «Танграм», «Знайди помилку, яку зробив митець (художник)» та інші.

Для розвитку мислення молодших школярів пропонувалися завдання типу: «Знайди пару», «Знайди половинку та склади зображення», «За спільними ознаками згуртуй предмети», «Знайдіть деталі об'єктів, яких не вистачає» тощо.

Наступним кроком було використання завдань на розвиток уяви. Ми сприяли розвитку умінь мислено розташовувати предмети у просторі. Так, наприклад, учням пропонувалося взяти квадратний аркуш паперу, скласти навпіл, потім в середині цього аркуша вирізати ножицями будь-яку фігуру, не розгортаючи аркуш паперу, пропонували дітям намалювати, як вона буде виглядати. Завдання поступово ускладнювали, для цього необхідно було скласти папір вчетверо, вп'ятеро тощо.

Також пропонувалися такі завдання: ми провели змагання між дітками з уявного розгортання витинанок, сніжинок. Такого типу завдання давалися учням складніше, не всі школярі відразу змогли справитись з ним, але їм було цікаво і вони прагнули досягти високих результатів.

Наступним кроком нашого дослідження було ознайомлення молодших школярів з основними законами композиції декоративно-прикладного мистецтва. Під час практичної роботи учнів зверталася увага не тільки на оволодіння загальнономистецькими уміннями та навичками, а також і на врахування основних законів композиції під час виготовлення власного художнього виробу

Наступний етап передбачав ознайомлення учні з основними виявами естетичного в декоративно-прикладному мистецтві, поповнення своїх знань

інформацією про види декоративно-прикладного мистецтва, вдосконалення загально мистецьких умінь та навички, ознайомились з різноманітними художніми техніками виконання об'єкта.

На кожному з етапів пропонувалися різного типу завдання. Так, під час сприймання молодшими школярами творів народного мистецтва на цьому етапі ми організовували обговорення теми у формі діалогів учень-учень, учитель-учень, а також монологів, при яких школярі висловлювали оціночні судження стосовно побаченого. Навчали дітей правильно розуміти зміст твору. Зверталася увагу дітей на символіку виробів, орнамент, колір, композиційне рішення, емблему. Пропонували учням дати оцінку твору, запитували які емоції виникають при аналізі твору мистецтва, який настрій переважає після аналізу даного твору тощо.

Сприймання художніх творів передбачало розширення зорових образів у молодших школярів. Художньо-естетичні твори відповідали характеру образно-емоційного сприймання світу школяра.

На уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художньої праці ми сприяли активізації образного мислення школярів через добір віршів, загадок, міні-творів та образних характеристик.

Наступним кроком було виконання завдань на вдосконалення вмінь виражати свої почуття при обмеженому використанні різних художніх засобів. Ми запропонували учням виготовити аплікацію з обмеженим використанням кольорів. Наприклад, виготовити аплікацію, на якій буде зображено два зелені ліси, але один ліс має бути похмурим, а інший – веселим та сонячним (діти використовували лише відтінки зеленого). Поступово підводили дітей до думки, що незважаючи на загальну правильність закономірностей, сам собою колір може і повинен використовуватися дуже різноманітно. Адже для дітей характерний стереотип кольорового сприймання, так званий “стереотипом домінуючого кольору”. Вони звикли вважати, що трава має бути зеленою, небо – блакитним тощо. Цей стереотип впливає не лише на зображення, але й на

сприймання дійсності. Вважаємо, що завдання вчителя полягає подолання таких етапів у свідомості школяра, щоб даний стереотип не став фактором, який буде гальмувати не лише художній, а й розумовий розвиток. Дитина починає бачити замість властивого, наприклад, для тієї ж трави, різноманіття кольорів та відтінків лише – “зелений”, замість виблискуючого усіма кольорами райдуги снігу лише – “білий”.

Надалі молодшим школярам ми пояснювали, що за певних умов “білі” хмари можуть бути сіро-блакитними або червоними, “білий” сніг може бути не лише білим або блакитним, але й інших кольорів (синім, рожевим), а “зелене” деревце може бути синім або чорним. Учні підкріплювали свої знання, виконуючи відповідні завдання. Здатність адекватно та максимально тонко сприймати дійсність, переборюючи стереотипи, – одна з важливих характеристик творчо мислячої дитини.

На етапі проєктивно-оціночному ми вчили учнів висловлювати оціночні судження стосовно побаченого, розуміти зміст твору декоративно-прикладного мистецтва, інформували дітей про види та засобами виразності у художньому витворі, удосконалювали загальномистецькі уміння та навички.

На художньо-творчому етапі ми знайомили школярів з основними прийомами практичної роботи в тому чи іншому виді декоративно-прикладного мистецтва, а також з основними композиційними закономірностями, звертали увагу на сутність та зміст символіки, емблематики, естетико-виховного потенціалу виробів. Для прикладу, пропонуємо відповідь учня 3 класу Андрія М., який розписав писанку і пояснив свій вибір: “ Я обрав червоний колір, щоб зафарбувати яйце. Цим я показую своїм рідним, що я їм зичу радості, любові. А дубовий листок намалював, щоб побажати справедливості, здоров’я міцного, сили як у дуба”.

Учень Максим Д., так пояснив символіку крапанки, яку він розписав: “Я використав багато кольорів, щоб яйце було веселим, радісним, викликало позитивні емоції та дарувало людям добро. Червоним кольором я передав

добро, зеленим – життя, коричневим – щедрість землі, синім – чисте небо”.

Ми звертали увагу школярів на засоби, якими користується майстер-художник для того, щоб передати свої емоції та почуття у художньому творі. Тобто, вчителю варто навчити молодшого школяра добирати доречні та влучні образи засобами художньої виразності при виконанні власного виробу.

У процесі інтегрованої художньої діяльності ми пропонували учням виготовляти об’єкти, використовуючи найрізноманітніші художні техніки, що дають непередбачуваний цікавий результат. Наприклад, деякі види акватипії, монотипії, плямографії, гратажу, ниткографії, розпису кераміки, виробів з тіста тощо. Як зразок представляємо художню техніку – штампування. Технологія передбачає використання фарби з водою та завчасно підготовленого штамп (вчитель може для учнів 2 класу підготувати заздалегідь необхідні тематичні шаблони, учні 3-4 класу самостійно обирають чи виготовляють шаблони для даної техніки). Потім прикладають штамп на чистий аркуш паперу та притискають пальцями. Через декілька хвилин, забравши аркуш паперу, отримують певне зображення. Школярам пропонується побачити у цій кольоровій плямі основу реального художнього зображення і, доопрацювавши творчо цей штамп, використовуючи при цьому будь-яку техніку (штампування, набрежк, ниткографія, гра таж тощо), перетворювали його у сюжетний малюнок (виріб). Це завдання допомагало учням проявити фантазію, систематизувати різні варіанти їх виборів та оцінити об’єкт.

При систематичному застосуванні нетрадиційних технік ми досягли помітного зростання темпів розвитку творчих здібностей молодших школярів. Наступним кроком художньо-творчого етапу було виконання колективних творчих завдань. Як показала практика, спільні форми художньої діяльності формують позитивну мотивацію учнів до даного виду діяльності і поглиблюють інтерес до декоративно-ужиткового мистецтва.

На даному етапі ми також застосовували у творчій роботі молодших

школярів музичні фрагменти, що мали позитивний емоційний вплив на формування внутрішнього світу й чуттєвого сприймання учнів. Ми добирали музичні фрагменти, які відповідали принципу простоти й доступності, були емоційно значущими і несли у собі певну виховну та естетичну функцію. Ми спиралися на те, що музика є головним чинником у створенні передумов ефективної організації творчої роботи молодших школярів, тому її використання було виправдане й дозоване. Зазначимо, що музику ми використовували не лише як фон, а й як матеріал для виконання творчого завдання. Так, наприклад, після того, як діти оволоділи технікою паперової пластики, ми запропонували їм, прослухавши твір П.Чайковського “Вальс квітів“, виготовити квіткову композицію, яка б відображала настрій музичного твору.

Таким чином, на художньо-творчому етапі ми сприяли творчому підходу школярів до аналізу та інтерпретації змісту творів декоративно-прикладного мистецтва, формуванню умінь давати власну художньо-оціночну характеристику творам майстрів, формуванню творчої особистості молодшого школяра при виконанні різного роду завдань.

У процесі дослідження ми розробили низку уроків, котрі сприяли формуванню творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності. Зразки уроків представлені у додатку В. Як показала практика, не можливо сформулювати потребу в молодших школярів у постійному спілкуванні з декоративно-ужитковим мистецтвом, а в подальшому у створенні власних виробів, нехтуючи естетичною насолодою від сприймання творів народних майстрів.

Таким чином, ми вважаємо, що основними шляхами формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності є:

- художній підхід до викладання образотворчого мистецтва та художньої праці у сучасній початковій школі;
- тісне поєднання уроків образотворче мистецтво та художньої праці з

декоративно-прикладним мистецтвом;

- використання диференційованих творчих завдань на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та художня праця;

- перетворення когнітивного змісту та цілей в емоційний шляхом посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів шляхом

Отже, заняття з образотворчого мистецтва, художньої праці чи трудового навчання мають охоплювати сприймання дійсності та мистецтва, а також розширювати практичну художню діяльність. Це, допоможе формуванню навичок сприймання краси в природі, в навколишній дійсності і в простих речах, створених людиною, допоможе сприйманню і розумінню явищ художньої культури, творів декоративно-прикладного мистецтва, різних видів і жанрів мистецтва, перенесення свого досвіду сприймання прекрасного в інші види художньої діяльності, розвиток зорового сприймання, фантазії, уяви, формування навичок практичної творчої діяльності.

Висновки до другого розділу

Отже, упровадження інтеграції в освітній процес початкової школи має значний дидактичний і виховний потенціал, оскільки дає можливість: – подолати роздріб навчальних предметів, «спресувати» споріднений матеріал кількох навчальних предметів навколо однієї теми в нашому випадку спрямованої на художню діяльність. Також саме інтегрована діяльність усуває дублювання у вивченні ряду питань; ущільнює знання, тобто реконструює фрагмент знань таким чином, щоб його засвоєння вимагало затрати менше часу, проте породжує еквівалентні загально навчальні та технологічні уміння; і навпаки за менший відрізок часу оволодіває більшим за обсягом навчальним змістом без перевантаження, оскільки подача матеріалу у взаємозв'язках значно полегшує його сприйняття та осмислення учнями. Беззаперечною перевагою інтегрованої художньої діяльності є опанування школярами значного за обсягом навчального матеріалу, досягнення цілісності знань; залучення учнів до процесу активного здобуття знань; формування гармонійно розвиненої, творчої особистості учня, його здібностей; застосовування набутих знань з різних навчальних предметів на практиці; стимулювання науково-пошукової, творчої діяльності як учнів, так і вчителів, оскільки інтегративне навчання передбачає опору на міжпредметні зв'язки і міжнаукові зв'язки.

ВИСНОВКИ

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дав змогу одержати категоріальні рубежі для опрацювання педагогічного визначення «творча особистість». Розгляд філософських поглядів минулого і сучасності виявив, що кожна особистість тією чи іншою мірою є творчою, якщо для неї характерні завзятість, наполегливість, сприйняття нових ідей, здатність знаходити і порушувати проблеми, критичність, сміливість, терплячість, яка прагне самовиразитись у предметно-перетворюючій діяльності, яка матеріалізує свої ідеї, використовуючи цікаві способи, прийоми. Залежить результативність творчої думки не тільки від свідомості, але й від неусвідомлених ідей, імпульсивних здогадок, які виконують функцію поштовху щодо цінних асоціацій. Творчі моменти полягають у сутнісному переході від однієї системи (суб'єктивної) в іншу (матеріальну) за умови їхнього взаємного активного опору.

Проведений констатувальний етап експерименту дозволили зробити висновок про те, що сьогодні існує реальна перспектива для підвищення рівнів творчої особистості молодшого школяра, яка залишається ще не вивченою до кінця. Це зумовлено недооцінкою ролі декоративно-прикладного мистецтва у формуванні психічних процесів школярів і формуванні життєвого та практичного досвіду учнів початкової школи; відсутністю цілісного розуміння вчителями стратегії формування творчої особистості молодшого школяра; відсутністю належних методичних розробок і рекомендацій; відсутністю алгоритма до використання творчих завдань на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», Образотворче мистецтво та художньої праці.

В ході теоретичного дослідження саме дотримання сукупності педагогічних умов запропонованих науковцем Образцовою О. М. будуть сприяти дієвості методики формування творчої особистості в інтегрованій художній діяльності. Так, однією з перших педагогічних умов є орієнтація на адекватне сприймання естетичного потенціалу декоративно-прикладного

мистецтва молодших школярів. Наступною умовою є трансформація когнітивного змісту та цілей в емоційний шляхом забезпечення активізації пізнавальної діяльності та мотивації творчої діяльності учнів в процесі інтегрованої художньої діяльності. Важливою умовою вважаємо і використання вчителем диференційованих творчих завдань у процесі інтегрованої художньої діяльності, адже це сприятиме формуванню індивідуального стилю та розвитку креативних здібностей молодшого школяра. Невід'ємною педагогічною умовою залишається дотримання поліхудожнього підходу до формування творчої особистості школяра при вивченні інтегрованих мистецьких дисциплін.

Відповідно до представлених педагогічних умов була запропонована методика формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності. Формування творчої особистості учнів на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво», образотворче мистецтво та «Художня праця» відбувався шляхом використання нетрадиційних форм, методів, прийомів інтегрованої художньої діяльності.

Впевнені, що зростання творчої особистості учнів забезпечиться при дотриманні педагогічних умов формування творчої особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності. У результаті навчання з використанням запропонованої методики учні продемонструють зростання рівня творчого розвитку. Експериментальна перевірка стану дослідженої проблеми, дані апробації й часткове впровадження у шкільну практику методики формування творчої особистості молодших школярів у процесі інтегрованої художньої діяльності свідчать про її високу ефективність. Широке впровадження цієї методики у практику початкової школи якісно змінить навчальний процес – зробить його цікавим, яскравим, ефективним, творчим, пізнавальним.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів цієї багатосторонньої проблеми. Як показали дані констатувального експерименту, застосування запропонованої методики формування творчої

особистості молодшого школяра у процесі інтегрованої художньої діяльності утруднюється без подальшого дослідження і створення на цій основі програм з образотворчого мистецтва та художньої праці для дітей молодшого шкільного віку, в яких творчий розвиток дітей не є побіжним, а є основою для реалізації педагогічних завдань. Вирішення цих завдань, відкривають можливості для творчого й естетичного становлення молодших школярів, що дозволить виховати розумну, духовно збагачену, розвинуту особистість, яка не скута межами стереотипного мислення та буде спроможна застосовувати знання у різних сферах життя суспільства. Крім того, виникає потреба у спеціальній підготовці вчителів початкових класів до формування творчої особистості молодшого школяра у педагогічних закладах освіти чи відповідній перепідготовці вчителів у закладах післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенк Г. Ю. (2002) *Проверь свои способности*. М.: Просвещение, 64с.
2. Антонович Є. А., Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. (2013) *Декоративно-прикладне мистецтво*. Львів: Світ, 272 с.
3. Аристотель. (1999) *Политика. Сочинения в 4-х т.* М.: Мысль, Т. 4. С. 375-645.
4. Бабенко Л. В. (2011) Художня праця (Програма для 1-3 кл.) *Початкова школа. № 9*. С.47-54.
5. Бахтин М. М. (2006) *Эстетика словесного творчества*. К.: Искусство, 445с.
6. Бех І. Д. (2008) *Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник*. К.: ІЗМН, 204 с.
7. Бехтерев В. М. (2006) *Общие основы рефлексологии человека*. К., 63 с.
8. Блонский П. П. (1999) *Избранные педагогические и психологические сочинения в 2 т.* / П. П. Блонский ; под ред. А. В. Пертовского. М.: Педагогика, Т.1. 400 с.
9. Богоявленская Д. Б. (2011) *Пути к творчеству*. К.: Знание, 96 с.
10. *Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия* (2003) / главн. ред. Т.Г. Музрукова. М., 2070с.
11. Брокгауз Ф. Эфрон И. (1999) *Энциклопедический словарь*. СПб., 1999. Т. 64. 778 с.
12. Веремійчик І. М. (2018) Трудове навчання : навчальна програма для учнів 1-4 класів. *Початкова школа. №8*. С. 40-45.
13. Володіна-Панченко Н. В. (2016) Уроки різнокольорового чарівництва. *Початкова школа. № 10*. С. 26-29.
14. Волощук І. С. (2018) *Науково-педагогічні основи формування творчої особистості*. К.: Пед. думка, 160 с.
15. Выготский Л. С. (1997) *Психология искусства*. М.: Просвещение, 456 с.

16. Гилфорд Дж. (2005) Три стороны интеллекта / пер. Э. А. Голубевой. *Психология мышления : сб. переводов с нем. и англ. / под ред. А.М. Матюшкина*. М., С. 433–456.
17. Гончаренко С. У. (1997) *Український педагогічний словник*. К.: Либідь, 376 с.
18. Давыдов В. В. (1996) *Теория развивающего обучения*. М.: Интор. 247 с.
19. Демченко І. (2020) Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. № 6. С. 62-64.
20. *Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття)*. К.: Райдуга, 1994. 27 с.
21. Державний стандарт освітньої галузі “Технологія” (Доопрацьований варіант). *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 4. С. 4-7.
22. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
23. Дрелелов Х. (2009) *Домашние задания*. К. : Просвещение, С. 21-34.
24. Дробаха Л. В. (2019) Використання майбутніми вчителями початкових класів декоративно-прикладного мистецтва під час педагогічної практики. *Безперервна педагогічна практика студентів як первинна форма їх професійної підготовки : зб. матер. Всеукр. наук.-метод. конференції*. Вінниця, С. 203-206.
25. Ермолаева-Томина Л. Б. (2015) Проблема развития творческих способностей детей. *Вопросы психологи*. № 5. С. 166-175.
26. *Іван Франко : твори в двадцяти томах / перевид*. К., 2013. Т. 12. 324 с.
27. Кабалеvский Д. Б. (1996) *Про трех китов и многое другое*. М.: Детская литература, 244 с.
28. Каган М. С. (2004) *Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа)*. М.: Политиздат, 328 с.
29. Калмыкова З. И. (2005) *Обучаемость и принципы построения методов её диагностики : проблемы диагностики умственного развития учащихся*. К. С. 10-38.

30. Клепіков О. І., Кучерявий І. Т. (1996) *Творчість як діяльнісний спосіб життя людини : навч. посібник*. К. : Знання, С. 13-50.
31. Клепіков О. І. (2011) *Творчість: істина, краса, благо*. К. : Знання, 48 с.
32. Клименко В. В. (1996) *Психологические тесты таланта*. Харьков ФОЛИО. 414 с.
33. Кондрашова Л. В., Сманцев А. П. (2001) *Гуманизация педагогического процесса в современной школе: История и современность*. Мн.: “Брестпринт“, 308 с.
34. Концепція національного виховання. (1995) *Рідна школа. № 12*. С. 18-25.
35. Коршунов А. М. (1992) *Отражение, познание, творчество. Творчество и социальное познание*. М., С. 8-19.
36. *Краткий педагогический словарь : учебное справочное пособие* / [сост. Г. А. Андреева, Г. С. Вяликова, И. А. Тюлькова]. М. : В. Секачев, 2005. 181с.
37. *Краткий психологический словарь* / [сост. Л. А. Карпенко]. М.: Политиздат, 2015. 431с.
38. Кучерюк Д. Ю. (1999) *Эстетика труда: ценностные отношения, творчество, человек*. К. : Вища шк . Изд-во при Киев. ун-те, 152 с.
39. Кучерявий І. Т., Клепіков О. І. (2020) *Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : навчальний посібник*. К. : Вища шк., 288с.
40. Кучерявий О. Г. (2018) Педагогіка і психологія дитячої творчості: Аспект самоформування вмінь організовувати творчість дітей : навчальний посібник. К., 156 с.
41. Левченко Г. Є., Волощук І. С., Загайкевич Л. В. (2020) *Основи дизайну : навчальна програма для учнів 2-11 класів*. К. : УНДІП, 12 с.
42. Лейбсон В. И. Лучший учитель – творчество / В. И. Лейбсон. – М. : Просвещение, 1966. – С. 53-65.
43. Леонтьев А. А. (1998) Научите человека фантазии. *Вопросы психологии*. №5. С. 82-85.

44. *Леся Українка* (1996) Львів : В-во Львівського державного університету, 55 с.
45. Мадзігон В. М. (2015) Вимоги науково-технічного прогресу до змісту і характеру трудової політехнічної підготовки учнів. *Молодь і ринок*. №3(13). С. 5-9.
46. Масол Л. М. (2016) *Методика навчання мистецтва у початковій школі*. Х.: Ранок, 130 с.
47. Матюшкин А. М. (2006) Творческий потенциал одаренности: структура и развитие. *Психология сегодня*. №. 2. К. : Новый мир, С. 117-124.
48. Мейлах Б. С. (2013) *Процесс творчества и художественное посприяти*. К.: Искусство, 318 с.
49. Мелик-Пашаев А. А. (2016) Способности человека к художественному творчеству. *Искусство в школе*. № 4. С. 30-35.
50. Моляко В. А. (1999) *Психология творческой деятельности*. К.: Знання, 48с.
51. *Навчальні програми для 1-4 класів* [Електронний ресурс] <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
52. Національна державна комплексна програма естетичного виховання (2005) *Рідна школа*. № 12. С. 29-52.
53. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті (2002) *Освіта України*. 23 квітня (№ 33). С. 4-6.
54. Неменский Б. М. (2007) *Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания : книга для учителя*. М. : Просвещение, 254 с.
55. Николко В. Н. (2001) *Творчество как новационный процесс. Философско-онтологический анализ*. Симферополь, 341 с.
56. Новіков Б. І. (2010) Творчість врятує світ. *Віче*. № 7. С. 122-136.
57. Овчинников В. Ф. (2004) *Научно-технический прогресс и развитие творческого потенциала работника производства*. К., 168 с.

58. *Педагогічний словник* / [за редакцією дійсного члена АПН України М.Д.Ярмаченка]. К.: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
59. Платон. (2000) *Собрание сочинений* : в 3 т. М., Т. 2. С. 135-137.
60. Пономарев Я. А. *Психология творчества*. М. : Наука, 1996. 303 с.
61. Пономарев Я. А. (1993) Фазы творческого процесса. *Исследование проблем психологии творчества*. М., 290 с.
62. *Програма з художньої праці для 1-4 класів загальноосвітньої школи*. (2013) К. : Освіта, 72 с.
63. Рагозіна В. В. (1999) *Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності*. К., 19 с.
64. Роменець В. А. (2011) *Психологія творчості : навчальний посібник*. для студентів вищих навчальних закладів. К.: Либідь, 286 с.
65. Ротенберг В. С. (1999) Психофизиологические аспекты изучения творчества. *Психология художественного творчества : хрестоматия* / [сост. К.В.Сельченко]. Мн. : Харвест, С. 569-593.
66. Рубинштейн Ф. С. (2010) Проблема способностей и вопросы психологической теории. *Вопросы психологи*. № 3. С. 21-24.
67. Савченко О. Я. (2006) Дидактичні особливості інтегрованих уроків. *Початкова школа*. № 1. С. 2-7.
68. Сисоєва С. О. (2004) *Основи педагогічної творчості вчителя: навч. посібник*. К.: ІСДОУ. 112 с.
69. Старовойт Л. В. (2006) Місце і роль декоративно-прикладного мистецтва на уроках художньої праці у початкових класах. *Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів: матеріали III регіональної науково-практичної конференції*. Бар-Глухів, С. 198-201.
70. Старовойт Л. В. (2007) Сучасний стан проблеми художньо-творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання *Молодь і ринок*. Дрогобич : ДДПУ, № 3-4 (26-27). С. 142-148.
71. Сухомлинська О. В. (1996) Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*. № 1. С. 14-17.

72. Тарас Шевченко. *Біографія* / упор. В. С.Бородін, Є. П. Кирилюк ; відп. ред. Є. П. Кирилюк. К. : Наук. думка, 2004. 558 с.
73. Тарасенко Г., Заболотна Н. (2002) Запрограмувати на творчість : мовленнєвотворча робота з обдарованими дітьми. *Дошкільне виховання*. № 8. С. 21-23.
74. Тименко В. П (2007) Програма інтегрованого курсу “Художня праця” (1-4 кл.) *Початкова школа*. № 8. С. 45-51.
75. Тихомиров О. К. (2011) Теоретические проблемы исследования бессознательного. *Вопросы психологи*. № 2. С. 31-39.
76. *Философский словарь* / [под ред. И. Т.Фролова]. М.: Политиздат, 1981. 445с.
77. Хорунжий В. І. (2011) *Практикум в навчальних майстернях з методикою трудового навчання*. Тернопіль “Астон“, 220 с.
78. Цимбалюк І. М., Пелех Ю. В. (2014) *Підвищення кваліфікації вчителя: розвиток творчих здібностей молодших школярів : навчально-методичний посібник*. К. : ВД “Професіонал”, 222 с.
79. Шульга Р. П. (1999) *Искусство и ценностные ориентации личности*. К.: Наук. думка, 120 с.
80. Шумилин А. (2009) *Проблемы теории творчества*. К. : Изд. полит. литер., 230 с.
81. Щербаков В. С. (2009) *Изобразительное искусство. Обучение и творчество*. К.: Просвещение, 93 с.
82. Щербо А. Б. (2012) *Форми і методи позакласної роботи з естетичного виховання учнів. Навч.посіб.* / II перевид. К.: Радянська школа, 167 с.
83. *Эстетика : учебное пособие* / [Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. И. Панченко, М. Ю. Русин] (2019). К.: Выща шк., 302 с.
84. Якобсон П. М. (1994) *Психология художественного восприятия*. К.: Просвещение, 85 с.

Додатки

Додаток А

Матеріали для тестів практичної групи (констатувальний експеримент)

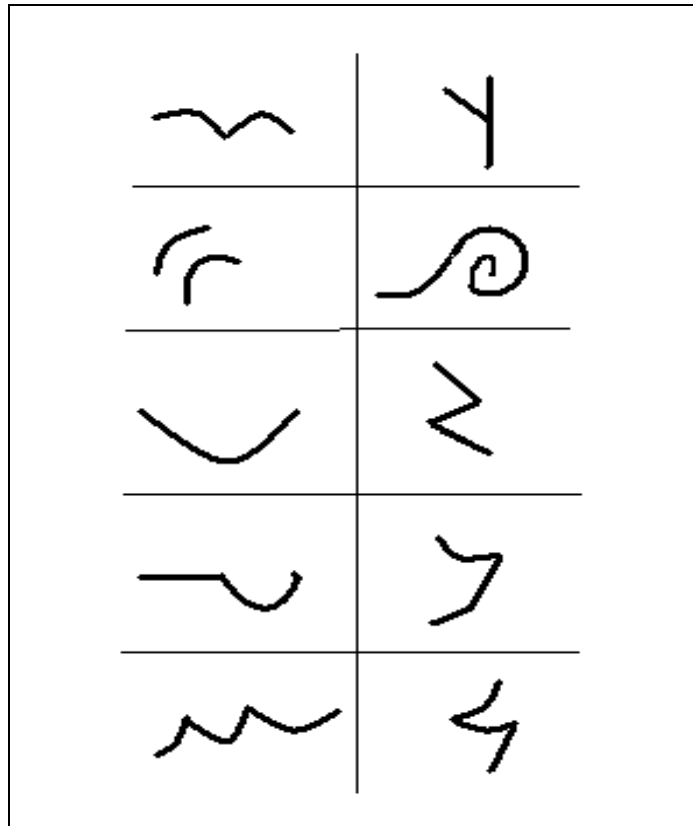

Рис. А.1. Допоміжний матеріал до тесту №1

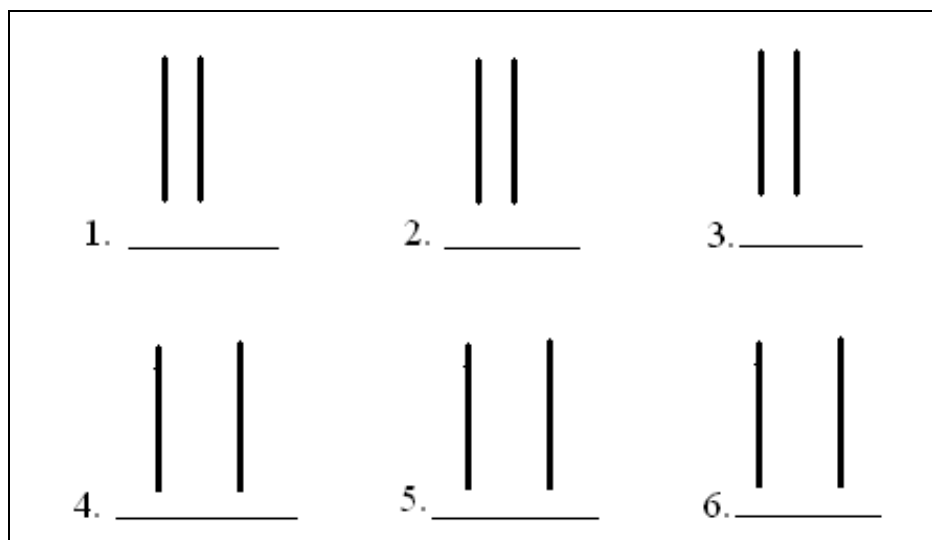

Рис.А.2. Допоміжні матеріали до тесту №1

Б.1. Опитувальник для учнів 3-4 класів. Анкета 1

Анкета 1			
1. Якби тобі запропонували відтворити природу, то ти б... ☐ намалював картину ☐ вирізав витинанку ☐ розписав писанку ☐ вишив рушник свій варіант_____.			
2. Що б ти хотів(ла) отримати в подарунок... <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> ☐ вишивку ☐ машину ☐ макраме ☐ ляльку </td> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> ☐ писанку ☐ телефон ☐ картину ☐ книжку </td> </tr> </table>		☐ вишивку ☐ машину ☐ макраме ☐ ляльку	☐ писанку ☐ телефон ☐ картину ☐ книжку
☐ вишивку ☐ машину ☐ макраме ☐ ляльку	☐ писанку ☐ телефон ☐ картину ☐ книжку		
3. Що тобі більше всього подобається робити... ☐ малювати ☐ вишивати ☐ витинати ☐ працювати з пластиліном ☐ робити аплікацію свій варіант_____.			

Б.2. Опитувальник для учнів 3-4 класів. Анкета 2

Анкета 2	
1. Які види мистецтва ти знаєш? _____ _____ _____ _____	
2. Що є результатом декоративно-ужиткового мистецтва? _____ _____	

3. Які вироби народного мистецтва ти знаєш?
(продовж список)

Вишивка,

Б.3. Опитувальник для учнів 3-4 класів. Анкета 3

Анкета 3

1. Назви художні професії _____

2. У чому краса художньої професії:
вишивальниць _____

писанкарок _____

гончарів _____

різьбярів _____

художників по дереву _____

3. Чи хотів би ти обрати у майбутньому художню професію?

Яку? _____

Чому? _____

Б.4. Опитувальник для учнів 3-4 класів. Анкета 4

Анкета 4
(порівняльна характеристика народної та звичайної іграшок)

1. Яка іграшка є найбільш цінною на твою думку?

---

2. У чому цінність кожної іграшки?

---

3. Яка іграшка тобі подобається найбільше? Чому?

Орієнтовні плани-конспекти уроків трудового навчання та художньої праці за експериментальною методикою

Тема: Народна творчість – перлина українського мистецтва

Мета: знайомити дітей з народним мистецтвом, як невід’ємною частиною матеріально-духовної художньої культури народу. Поглиблювати знання про види декоративно-ужиткового мистецтва. Розвивати правильні оціночні судження, естетичний смак, творчі здібності. Виховувати любов до рідного краю.

Обладнання і матеріали.

Для вчителя: а) твори декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, писанка, паперова пластика тощо), репродукції, малюнки, фотографії; б) карта Вінницької області з вказаними на ній осередками декоративно-ужиткового мистецтва; в) карта України з вказаними на ній осередками декоративно-ужиткового мистецтва; г) аудіозаписи творів українського музичного мистецтва; д) відеозаписи роботи народних майстрів різних регіонів України. **Для учнів:** папір, кольорові олівці, фарби, простий олівець.

Зміст уроків на тему „Народна творчість – перлина українського мистецтва”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда „Географія народного мистецтва” а) знайомство з роботою народних майстрів різних регіонів України; б) знайомство з осередками декоративно-ужиткового мистецтва. 2. Організація сприймання та оцінка (символіка, колір, орнамент, композиційне рішення, емблематика) виробів різних видів декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, паперова пластика, металопластика, писанка	1. Колективне обговорення і оцінювання виробів декоративно-ужиткового мистецтва. 2. Поетапне здійснення творчого задуму: а) уява цілісної конструкції; б) розповідь про майбутній виріб, використовуючи художні засоби мовлення; в) графічне проектування майбутнього виробу, створення ескізу. 3. Ознайомлення з експозицією

тощо). 3. Створення учнями ескізу вишивки, писанки, розпису тощо (на вибір). 4. Екскурсія до музею декоративно-ужиткового мистецтва.	музею декоративно-ужиткового мистецтва Вінниччини.

Тема: Сорочку мати вишила мені червоними і чорними нитками

Мета: поглиблювати знання дітей про вишивку, як вид декоративно-ужиткового мистецтва. Знайомити із символікою, композицією, рішенням, емблематикою української вишивки. Розвивати нестандартне, творче мислення, естетичний смак. Виховувати повагу до людей праці.

Обладнання і матеріали.

Для вчителя: а) запис пісні „Два кольори” сл. Павличка, муз. О.Білаша; б) вишитий рушник, українська сорочка; в) демонстраційне полотно; г) малюнки-ескізи вишивки, виконані учнями. Для учнів: папір, гуашеві фарби, простий олівець, біла тканина, нитки для вишивки, голка, ножиці.

Зміст уроків на тему „Сорочку мати вишила мені червоними та чорними нитками”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда „Вишите життя народу”: а) історія української вишивки, її декоративне призначення. б) символіка, емблематика, естетико-виховний потенціал виробів, прикрашених вишивкою. 2. Творче завдання: а) прочитати вишивку (символіка, колір, орнамент, композиційне рішення) б) намалювати ескіз вишивки на тему: „Сонячна Україна”, „Весняні квіти”, „Дорогій матусі” (на вибір)	1. Колективне обговорення та естетична оцінка виробів (рушник, сорочка) 2. Поетапне здійснення творчого задуму: а) вибір теми; б) уява цілісного образу; в) розповідь про нього, використовуючи художні засоби мовлення; г) створення ескізу вишивки. 3. Опанування техніками виконання вишивки (стебловий шов, шов ланцюжок). 4. Практична робота. Самостійне

3. Вишивання рушника за власним ескізом.	виконання декоративної композиції на обрану тему (вишивка стебловим швом та швом ланцюжок).

Методичний матеріал. *“Чия правда?”. На бабусиній полиці стояла скринька, жили в ній звичайні нитки. “Динь-динь-динь”, - почувся тихий дзвін, і раптом повільно відкрилась скринька і з’явилися чудернацькі маленькі чоловічки. Одні були круглими та пузатими, інші – довгими з тонкою талією, а деякі нагадували стовпчики-бочечки. Усі вони були в різнокольорових платтях, штаних, сорочках. Тоненькі, як мотузочки, ручки та ніжки робили їх забавними та кумедними. Це були нитки, які перетворились на маленьких чоловічків. Вони весь час сперечались та сварились.*

Блискуча катушка зі срібними нитками топала своїми ніжками і весь час повторювала, що вона найкраща та ошатна, а круглий клубочок стверджував, що він найголовніший та пухнастий. Маленькі пучечки муліне з тонкою талією вимагали визнати їх найбільш кольоровими та головними. Сірі, схожі на маленькі мишки, клубочки лляних ниток доводили, що найважливішими можуть бути лише вони, адже міцніших за них немає.

А ти як гадаєш, на чиєму боці правда?

Техніки виконання робіт:

- *казкові хрестики* (вишити серветку швом “хрестик”);
- *незвичайні ланцюжки* (вишити скатертинку для лялькового будинку швом “ланцюжок”);
- *стеблинки* (вишити хустинку для ляльки “стебловим” швом).

Тема: Співзвучна нотам в гончаря робота

Мета: поглиблювати знання учнів про гончарство, як вид декоративно-ужиткового мистецтва. Вчити художньому аналізу творів мистецтва. Розвивати художньо-конструкторські вміння, творче мислення, естетичний смак. Виховувати почуття патріотизму.

Обладнання і матеріали.

Для вчителя: а) гончарні вироби, б) пластилін (глина), в) відеозапис роботи гончаря. Для учнів: пластилін (глина), дощечка, стеки.

Зміст уроків на тему „Співзвучна нотам в гончаря робота”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда „Різноманітний світ гончарства”: а) історія виникнення гончарної справи; б) декоративна та прикладна цінність гончарних виробів. 2. Порівняння українських (Опішне, Вишнівець, Бар) та російських (Гжель) виробів, знаходження спільного і відмінного, їх естетична оцінка. 3. Виготовити із глини чи пластиліну глечик (горня, кухоль). До виготовлених виробів придумати девіз. 4. З пластиліну виготовити копію народної іграшки, придумати до неї казку. Інсценувати епізод цієї казки, використовуючи виріб. 5. Екскурсія на виставку гончарних виробів.	1. Колективне обговорення та оцінка українських та російських виробів, їх порівняльна характеристика. 2. Виконання творчого завдання: а) ліплення виробу; б) складання казки до виробу; в) інсценізація казки. 3. Практична робота: а) аналіз цілісної конструкції гончарного виробу; б) розповідь про майбутній виріб, використовуючи художні засоби мовлення; в) створення іграшки; г) складання казки до виробу. 4. Екскурсія.

Методичний матеріал. Історія гончарства. З давніх-давен люди зрозуміли, що з глини можна виготовляти чудові та корисні речі. Знаходили глину у спеціальних місцях, там її викопували та приносили додому. Добре її вимішували, щоб глина стала м'якою та піддатливою. З підготовленої глини

виготовляли різні речі – миски, горнятка, глечики, горщики, дитячі іграшки та багато іншого.

Способи ліпки були різноманітні. Маленький посуд та іграшки видавлювали зі маточка глини. А от великий посуд склеювали із глиняних кілець – накладали одне на одне та добре примазували їх, щоб трималися купи. Щоб було зручніше користувалися дерев'яною підставкою або кругом. Він одягався на кілочок, який був прикріплений до невеличкої лавки, і таким чином круг можна було повертати в різні сторони. Предмет, який ліпили, знаходився на крузі і теж повертався, тому його можна було бачити з усіх сторін.

А вже згодом почали ліпити на швидкісному гончарному крузі. Його розкручували ногами, а руками в цей час ліпили на ньому якийсь посуд.

Виготовлені вироби сушили кілька днів, а потім обпалювали в домашніх або спеціальних гончарних печах. Після обпалення всі вироби ставали міцними та не розмокали у воді на відміну від звичайної глини. Обпалені вироби називають керамікою.

Потім керамічні вироби розмальовували. Різні візерунки надавали виробам особливої чарівності. А коли вироби були повністю готові, збирались дорослі та діти, розглядали їх, а потім співали пісні, танцювали, грали в різноманітні ігри.

Техніки виконання робіт:

- *декоративне панно* (на пластині з глини чи пластиліну викладаємо рельєфне зображення з глиняних качалочок або видавлюємо зображення стекою та декоруємо виріб);
- *подарунки-сувеніри* (з глини чи пластиліну виготовляємо намисто, кулони, брошки тощо та декоруємо за допомогою різних матеріалів: фарби, бісер, гудзички);
- *ляльковий посуд* (виготовляємо різний посуд: тарілки, горнятка, глечики тощо та декоруємо за допомогою фарб);
- *веселі іграшки* (виготовляємо іграшки в народному стилі: свищики,

брязкальця, статуетки та декоруємо їх, використовуючи різні матеріали);

- *ліпимо казку* (до певної казки виліплюємо фігурки та створюємо композицію).

Тема: Цей загадковий світ витинанки

Мета: знайомити дітей з одним із видів декоративно-ужиткового мистецтва – витинанкою. Розвивати художньо-творче мислення, естетичний смак. Розвивати дрібну мускулатуру та моторику руки. Виховувати бережливе ставлення до художніх надбань народу.

Обладнання і матеріали.

Для вчителя: а) зразки витинанок, б) шаблони. *Для учнів:* папір, ножиці, олівці, клей, картон.

Зміст уроків на тему „Цей загадковий світ витинанки”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда „Чи вміють розмовляти витинанки”: а) поняття про витинанку; б) історія виникнення; в) сучасні майстри витинанки; г) художня мова витинанки. 2. Художня оцінка витинанки, основні композиційні елементи. 3. За шаблоном вирізати витинанку. 4. Творче завдання: створити власний ескіз витинанки. 5. Виготовлення витинанки за ескізом. 6. Творче завдання: написати твір-мініатюру „Моя подорож у Країну зимових витинанок”.	1. Колективне обговорення та естетична оцінка української витинанки. 2. Практична робота: а) вирізування витинанки за шаблоном; б) вирізування витинанки за ескізом. 3. Творче завдання:: а) створення власного ескізу та витинанки; б) написання твору-мініатюри

Методичний матеріал.

Витинанка паперова є і біла й кольорова,

Для прикраси вона служить, і тобі прислужить, друже.

*Якщо хочеш витинати, треба все про неї знати!
 Де вона з'явилась, як і де прижилась.
 Ось послухай, щоб ти знав і ще друзям розказав.
 У Китаї вирізали, в Україні ще не знали,
 Що для створення такої, зовсім-зовсім непростої,
 Треба вміти витинати. Як це влучніше сказати?
 Треба ножицями вміти на всі боки повертати.
 Обережно повертай, крок за кроком вирізай,
 Ой, забула я сказати, як почнеш ти вирізати
 Не забудь усі деталі між собою пов'язати.
 Як закінчиш ти творити, - треба клеєм прикріпити,
 До картону прикладай, з середини розправляй.
 Ось як твориться вона – ВИТИНАНКА чарівна!*

Техніки виконання робіт:

- *одноколірна витинанка* (витинанка вирізується з одного аркуша паперу);
- *поліхромна витинанка* (вирізується кілька витинанок різного кольору та накладається одна на одну так, щоб утворилась завершена композиція);
- *рвана витинанка* (витинанку не вирізаємо, а обриваємо зайвий папір).

Тема: Квіти в наших душах (паперова пластика)

Мета: знайомити учнів з паперовою пластиком як видом декоративно-ужиткового мистецтва. Розвивати конструкторські вміння, творчу уяву, художнє мислення. Розвивати дрібну мускулатуру. Виховувати працелюбність, охайність, самостійність.

Обладнання і матеріали.

Для учителя: а) зразки паперової пластики, б) звукозапис „Вальс квітів” Чайковського П.І. **Для учнів:** папір, ножиці, клей, олівці.

Зміст уроку на тему „Квіти в наших душах (паперова пластика)”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда „Квіти в наших душах”: а) зображення квітів у різних видах декоративно-ужиткового мистецтва; б) символізм квітів; в) естетика квіткових мотивів у паперовій пластиці. 2. Творче завдання: розшифрувати символічну мову квітів у різних творах декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, декоративний розпис тощо). 3. Знайомство та оволодіння технікою паперової пластики. 4. Виготовлення виробу у техніці паперової пластики (декоративне настінне панно із квітів) за власним ескізом.	1. Ознайомлення із символікою квітів. 2. Практична робота: виготовлення декоративного панно. 3. Творче завдання: а) твір-мініатюра „Про що говорять квіти”; б) підібрати поетичні рядки, що співзвучні із характером власного виробу (декоративне панно).

Методичний матеріал.

Його кожен із нас має, та чи про його історію кожен знає?

Немалий він шлях пройшов поки він до нас дійшов.

А чи хочете ви знати, де і як доводилось його шукати?

Для початку знадобилась глина, що прокладала шляхи книгам.

А далі папір із шкіри, якій не було міри:

Для однієї книги приходилось багато вбити диких звірів.

Але пройшло немало часу й років, коли король-папірус берегом заволодів.

Його листки сушили й прасували, а потім малювали на них і писали.

Весь цей час люди думали-гадали, аж поки папір не дістали.

Але на цьому не кінець,

Бо є сьогодні в кожного із нас цей дивний папірець.

Без нього ми не можемо обійтись, бо нам потрібно його скрізь:

Підручники, щоденники, журнали та картон,

Газети, зошити, закладки й альбом.

Використовують папір усюди,

Який прийшов на допомогу в праці людям.

І всі про це повинні пам'ятати,

І про історію паперу треба знати.

Техніки виконання робіт:

- *паперові смужки* (виготовити якомога більше композицій із паперових смужок. Важливим моментом є те, що не можна використовувати ні викрійки, ні креслення, потрібно імпровізувати);
- *художній образ* (на основі звичайного паперового циліндра потрібно створити художній образ. При виконанні цього завдання головна увага має приділятися образності зображення, його виразності;
- *рельєф* (на білому аркуші паперу створити паперове рельєфне зображення);
- *настінне панно* (на кольоровому картоні створити об'ємну квіткову композицію з білого паперу).

Тема: **Солом'яна країна (іграшка з соломи)**

Мета: поглиблювати знання учнів про народні іграшки, їх художню цінність. Розвивати образне сприймання та художнє мислення, здатність аналізувати і синтезувати в художній образ реальні предмети і явища. Виховувати інтерес та любов до народного мистецтва.

Обладнання і матеріали.

Для вчителя: а) українські народні іграшки, виготовлені з різних матеріалів, б) ілюстрації до українських народних казок, в) навчальна таблиця “Виготовлення іграшки”. **Для учнів:** солома, нитки, кольоровий папір, клей, ножиці.

Зміст уроків на тему „Солом'яна країна (іграшка з соломи)”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда “Художня цінність української народної іграшки” а) історичний розвиток народної іграшки; б) різновиди української іграшки; в) естетика української народної	1. Організація процесу сприймання та естетичної оцінки народної іграшки. 2. Практична робота. Поетапне виготовлення з соломи персонажів до казки “Солом'яний бичок”

іграшки. 2. Сприймання та художня оцінка народної іграшки (глиняної, дерев'яної, солом'яної тощо.). 3. Поетапне виготовлення іграшки з соломи (учні виготовляють по одному персонажу до казки "Солом'яний бичок"). 4. Творче завдання. Створити композицію до казки "Солом'яний бичок"	3. Колективна творча робота. Створення композиції до казки "Солом'яний бичок".

Методичний матеріал. *Казка про царівну Соломинку.* Одного разу впав з візка сніг соломи та й залишився лежати на дорозі. Настала осінь. Дощ його поливав, вітер холодних обдував, а згодом сніг засипав. Так і залишилися тоненькі жовті соломинки зимувати. Холодно, незатишно та дуже образливо було їм.

І ось нарешті прийшла весна. Розтанув сніг. Подивилися соломинки одна на одну та гірко заплакали. А в цей час прокинулось сонечко і направило свої теплі та лагідні промінчики на землю. І все до чого вони доторкалися, прокидалось та оживало: на листочках різнокольоровими вогниками засяяли капельки роси, замахали гарними крильцями метелики, розкрили квіти свої пелюстки.

Почуло сонечко сумну пісню соломинок і направило до них не простий, а чарівний промінець. Доторкнувся він до брудних соломинок, і...трапилось чудо! Соломинки перетворились в гарних дівчат. А в однієї з них на голові виявилась маленька діадема.

Чарівний промінець прошепотів:

- Відтепер у вас будуть золоті руки і ви зможете з простих соломинок створювати золоті чудеса...

Хотіли дівчати подякувати йому, як промінь уже зник. Озирались на калюжу, в якій зимував солом'яний сніпок, а на його місці з'явився чудовий замок – він був із блискучих соломинок.

З тих пір живуть в казковому замку сестриці-майстрині з царівною Соломинкою. Навколо замка виріс велике казкове місто, і всі, хто в ньому

живе уміють перетворювати звичайну солом у цікаві речі – в казкових пташок та золотогривих коней, в гарний посуд, в охайних ляльок, в незвичайні скриньки. Почули люди про чудо-місто і стали приходити туди, щоб навчитися солом'яному ремеслу, яке дійшло й до наших днів. І славиться золота соломка на весь світ.

Техніки виконання робіт:

- *декоративне панно* (виготовляємо аплікацію з соломи);
- *прикраси* (виготовляємо з картону заготовки для прикрас, кріпимо деталі на нитку так, щоб утворилося будь-яка прикраса (намисто, браслет тощо) та декоруємо її за допомогою соломи);
- *підвісні конструкції* (вирізаємо кілька солом'яних стрічок та створюємо різні конструкції: сніжинку, ланцюжок, підвіски, кільця);
- *переплетення* (з солом'яних стрічок способом переплетення виготовляємо різноманітні килимки);
- *солом'яні трубочки* (з цілої стеблини виготовляємо різноманітні вироби: намисто, підвіски);
- *об'ємна аплікація* (з цілих трубочок соломи виготовляємо аплікацію на картоні);
- *обклеювання об'ємних виробів* (виготовляємо вироби на основі конуса, куба, циліндра тощо, обклеюємо солом'яними трубочками та декоруємо їх);
- *солом'яна скульптура* (з пучків соломи виготовляємо різноманітні іграшки: метелик, пташка, лялька, коник).

Тема: Вийди, вийди сонечко (аплікація)

Мета: розширювати трудовий досвід дітей. Формувати художньо-конструкторські вміння. Розвивати дрібні м'язи, моторику рух. Виховувати естетичну культуру.

Обладнання та матеріали.

Для вчителя: а) звукозапис українських народних пісень: “Вийди,

вийди сонечко”, “Розпрягайте хлопці коней”, “Засвистали козаченьки”, “Ой, сусідко, сусідко”, б) зразки аплікацій. Для учнів: кольоровий папір, картон, клей, ножиці, простий олівець.

Зміст уроку на тему „Вийди, вийди сонечко (аплікація)”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда “Значення пісні у трудовій діяльності українського народу”. а) значення української народної пісні; б) художня цінність пісні та її особливості. 2. Творче завдання: створення ескізу до аплікації. 3. Створення тематичної композиції в техніці аплікації за мотивами народної української пісні “Вийди, вийди сонечко”.	1. Організація прослуховування та естетичної оцінки українських народних пісень. 2. Практична робота: поетапне виготовлення тематичної композиції в техніці аплікації. 3. Творче завдання: створення ескізу до аплікації. 4. Виставка дитячих робіт на тему “Вийди, вийди сонечко”

Методичний матеріал.

Колись люди паперу не мали на кам’яних плитах вони малювали,
 Тисячі років летіли, минали, люди багато на чому писали.
 І от нарешті папір віднайшли і книги почали писати вони.
 Є зараз багато предметів з паперу
 Із них у школі багато що треба:
 У зошитах пишемо, в альбомах малюємо,
 В щоденниках розклад й завдання датуємо,
 На свято друзям листівки даруємо,
 В яскравий папір дарунки пакуємо,
 Листи, щоб писати – конверти купуємо.
 Газети, журнали “Барвінок”, “Малятко”,
 “Пізнайко” – цікаві, читай їх, дитятко!
 Закладки для книжки, картон,
 Навіть папка – це все із паперу і це не загадка.
 Історія довга в паперу – вже знаєш.

Отож берегти ти його, друже, маєш.

Техніки виконання робіт:

- *аплікація* (з кольорового паперу вирізаємо деталі, наклеюємо їх на картоні, створюючи певну композицію);
- *рвана аплікація* (деталі для аплікації не вирізаємо, а обриваємо. За допомогою цього прийому створюємо ефект пухнастої поверхні);
- *силует* (для роботи беремо папір одного кольору);
- *мозаїка* (зображення на картон наносимо за допомогою дрібно нарізаних або нарваних шматочків паперу).

Тема: **Казковий світ бісеру**

Мета: знайомити учнів з бісероплетінням як видом декоративно-ужиткового мистецтва. Вчити прийомам бісерування. Розвивати художнє мислення, творчу уяву, естетичний смак. Виховувати інтерес до народного мистецтва.

Обладнання і матеріали.

Для вчителя: а) вироби з бісеру, б) навчальна таблиця “Прийоми бісероплетіння”. **Для учнів:** бісер, дріт, ножиці.

Зміст уроків на тему „Казковий світ бісеру”

Зміст роботи	Види діяльності
1. Бесіда “Казковий світ бісеру”: а) знайомство з історією та особливостями бісероплетіння. б) естетика виробів з бісеру. 2. Естетична оцінка виробів (прикраси, квіти з бісеру тощо). 3. Ознайомлення з прийомами виготовлення прикрас. Творча колективна робота (створення композиції “квітова галявина”)	1. Колективне обговорення та оцінка художнього виробу. 2. Індивідуальна робота: оволодіння прийомами виготовлення прикрас із бісеру. 3. Колективна робота. Учні виготовляють вироби з бісеру (квіти, метелики тощо) та створюють із них композицію “Квітова галявина”.

Методичний матеріал. Мистецтво виготовлення прикрас із бісеру, як

вишивка та інше жіноче рукоділля, прийшло до нас із глибини історії. З покоління у покоління передавалась техніка виготовлення оздоб, візерунків та народних орнаментів. Завдяки своїй різноманітності, барвистості, самобутнім народним мотивам, витонченості, селянські бісерні прикраси здобули визнання не тільки на батьківщині, а й за її межами. Вироби сільських майстринь, створені понад 100 років тому, і сьогодні чарують своєю красою, вражають оригінальністю форм та кольорових поєднань.

Батьківщина бісеру – Стародавній Єгипет, де з непрозорого скла виготовляли штучні перлини, які арабською мовою називались “бусра”, звідки і пішла його назва. Там він був прикрасою і предметом торгівлі.

На території нашої держави бісер був відомий ще за часів Київської Русі, про що свідчать археологічні дані та письмові джерела. Наші предки знали скляне намисто й бісер не тільки завдяки торговим зв'язкам з країнами Близького сходу та Візантією. Численні вироби й прикраси із скла, знайдені у VIII-XII ст., свідчать про широкий розвиток склоробної справи.

Прикрасами з бісеру в Україні оздоблювали головні убори, вплітали в коси, носили їх на грудях, шії, руках. Носили прикраси по різному: в одних селах тільки жінки, в інших – і молодиці, і дівчата; ними прикрашали чоловічі капелюхи, дівочі весільні головні убори.

Різноманітні за формою, довжиною і шириною, місцевим колоритом залежно від їх призначення, орнаментальних мотивів та вишуканості ці прикраси чудово поєднуються з сучасним одягом, прикрашають і доповнюють його. Виготовлення їх не потребує тривалого навчання та складних пристроїв, у чому може пересвідчитися кожний з вас.

Техніки виконання робіт:

- *метелики з бісеру* (використовуємо техніку паралельного плетіння);
- *квіти з бісеру* (на основі техніки паралельного плетіння виготовляємо квіти з бісеру).